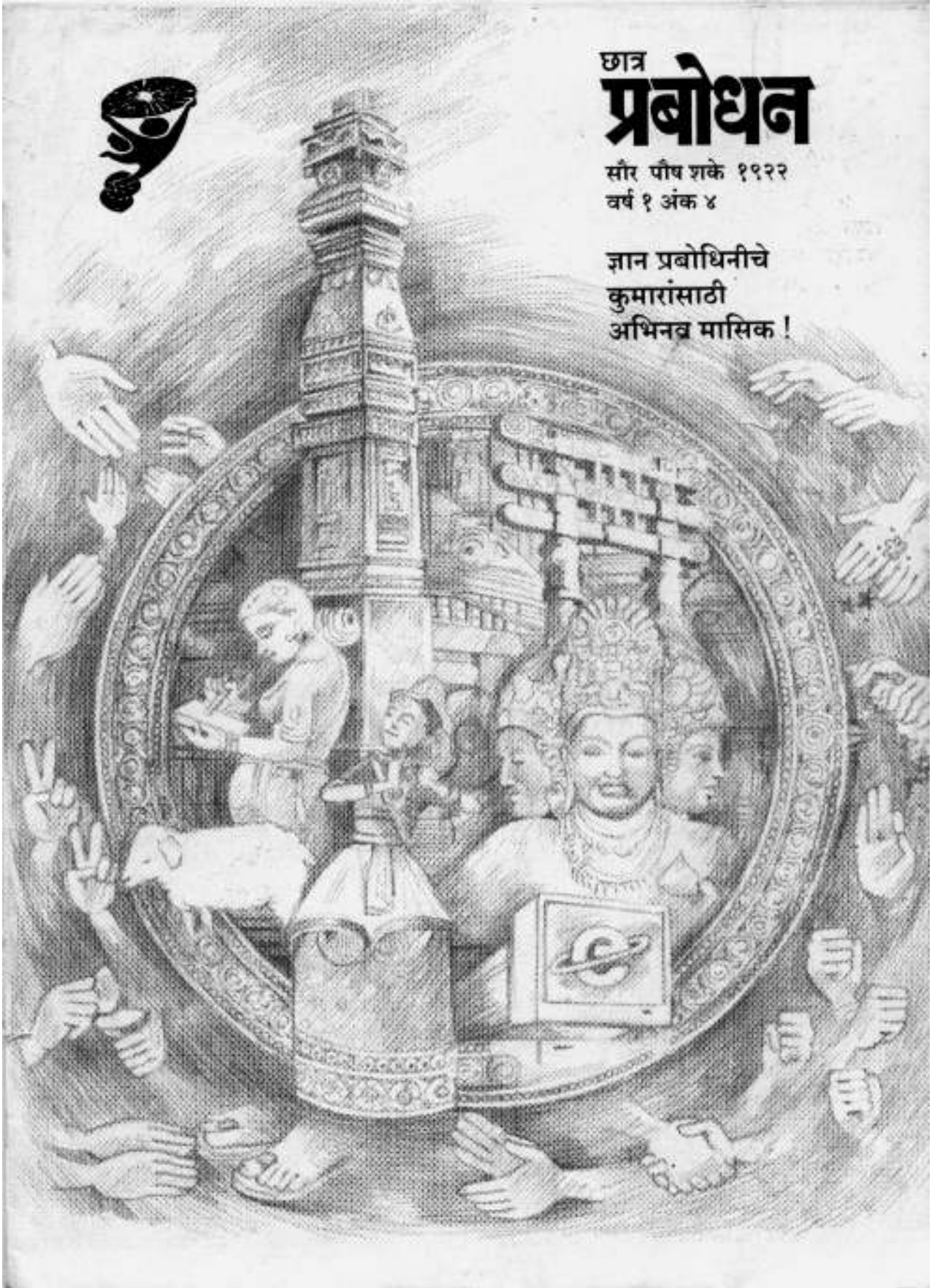

छात्र प्रबोधन

सौर पीष शके १९२२
वर्ष १ अंक ४

ज्ञान प्रबोधिनीचे
कुमारांसाठी
अभिनव मासिक !

तव अमृतवाणी
हाक देत आम्हाते,
'रे अतुल बलस्वी
करू हिंदुराष्ट्राते!'

❖ तुम्ही जसा विचार करता तसेच बवाल. मी दुर्बल आहे असा विचार केलात तर दुर्बलच बवाल आणि मी सामर्थ्यशाली आहे. असा विचार केलात तर समर्थ व्हाल. दुर्बलतेवर मात करण्याचा उपाय म्हणजे समर्थतेचा विचार करणे हा होय; कारण ती तुमच्या व्यक्तिमत्त्वात चुस रूपात वास करीत असतेच.

❖ लक्षात असे हा की आपला देश हा गरिबांच्या झोपडीतच राहात आहे. राष्ट्राचे भवितव्य सामान्य जवतेच्या अवरधेवर अवलंबून असते ! ही अवस्था तुम्ही सुधारू शकता. त्यासाठी समता, स्वतंत्रता, कार्यशीलता व उत्साह याबाबतीत तुम्ही सच्चे पाश्चात्य आणि धर्मविश्वास व धर्मसाधका याबाबत सच्चे हिंदू, असा आदर्श समन्वय तुम्हाला साधायचा आहे.

❖ सर्वप्रथम आशाधारकपणा शिका. पाश्चिमात्य देशात स्वातंत्र्याची उर्मी प्रबळ असली तरी आशाधारकपणाची प्रकृतीही तितकीच प्रबळ आहे. आपण स्वतःलाच फार म्हत्त्व देतो. त्यामुळे आपल्या हातून कोणतेही कार्य घडूच येत नाही. जबरदस्त साहस, असीम धैर्य, प्रबळ उत्साह आणि या सर्वपेक्षा संपूर्ण आशाधारकपणा या गुणविशेषांमुळे व्यक्तीचे वा राष्ट्राचे पुनरुत्थान घडूच येते.

❖ एकात्मतेची जितकी शक्ती तुम्ही गिळवाल तितके अधिक शान तुम्ही गिळू शकाल. कारण शानप्राप्तीचा हा एकमेव मार्ग आहे. अमदी साधे बूटपोलिश करण्यापासून ते स्वयंपाक करण्यापर्यंत कुठलेही काम एकात्मतेने केले तर अधिक उत्तम होते. अर्थातच असो, परमेश्वर शक्ती असो वा अन्य कोणतेही काम असो, एकात्मता असले तर ते अधिक प्रभावी होतेच होते. ध्यानात ठेवा, एकात्मतेने तिसऱ्यांची दातणे तुमच्यासाठी खुली होतील आणि शांताचा प्रकाश सर्व आसमंत व्यापून टाकेल.

❖ जोपर्यंत या देशातील लाखो लोक भूक आणि अशांताचे बळी आहेत, तोपर्यंत त्यांच्याच पैशातून शिकलेल्या असे तरीसुद्धा त्यांच्या हिताकडे अजिबात लक्ष न देणाऱ्या, अशा प्रत्येक शिक्षित माणसाला मी देशद्रोहीच समजतो.

❖ जे सुकुमार आहे, शक्तीपूर्ण, आरोग्यपूर्ण आणि कुशाग्र बुद्धीयुक्त आहे, तेच परमेश्वराजवळ जाते, असे सुनिश्चय आहे. म्हणून उठा ! स्वतःचे भवितव्य ठरविण्याचा हाच क्षण आहे. जोपर्यंत तारुण्याच्या उत्साहाचे आणि टक्करीचे गुसगुसलेले आहात तोपर्यंतच निश्चय करा ! उठा काम करा! सामान्य आकांक्षा बालनण्यापेक्षा राष्ट्रहिताची बघे. मातवी हिताची कार्ये करा. सर्व मातवाच्या हितासाठी सर्वस्व त्याग करणे, यापेक्षा आयुष्यात उदात्त असे काय असे शकते?

इवली शल्ये रुपती खुपती
मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख देऊनी
ने ज्योतिर्जगतात

संपादक, प्रकाशक, मुद्रक
महेन्द्र सेठिया

महेन्द्र सेठिया B.E., M.Ed.
विवेक पोंक्षे M.Sc., B.Ed.
शैलजा देशमुख M.A., M.Ed.
श्री. दत्ता टोळ B.A., B.Com.

कार्यकारी संपादक

वर्षा कुलकर्णी

मुखपृष्ठ व आतील सजावट

गिरीश सहस्रबुद्धे

अक्षर जुळणी

छात्र प्रबोधन, पुणे ३०

संपर्क पत्ता - छात्र प्रबोधन,
ज्ञान प्रबोधिनी, ५१०, सदाशिव पेठ,
पुणे ३० (०२०) ४४७७६९१,
४४७८०९५ फॅक्स : ४४९१८०६

E-mail : prabodhini@vsnl.com

प्रकाशन दिनांक -
राष्ट्रीय सौर ११ पौष शके १९२२,
१ जानेवारी २००१

छात्र प्रबोधन

वर्ष १ अंक ४
सौर पौष शके १९२२

अंतरंग

२	संवाद	- महेन्द्र सेठिया
३	बुद्धिदाता हात
कविता पानोपानी	- शांताराम गोंदकर
६	नवशतकाचे गाणे
त्या शूर सैनिकांसाठी	- लक्ष्मीकांत तांबोळी
- प्रवीण दवणे
७	कथा - मुक्त्या प्राण्यांची माया	- उषा वाणी
१०	हसरे पान	
११	नौदलातील थरारक अनुभव	- कमोडोर बिपिनचंद्र भागवत
१५	कथा - आमच्यापेक्षा देश
मोठा आहे.	- सुभाष बारी
१७	मागोवा - २०००	- विक्रम वाळिंबे
२१	वाचलेच पाहिजे असे काही
'क्षिप्रा'	- शैलजा देशमुख
२३	रोजच्या आचरणात 'स्वदेशी'
लेख -२ - पोषाखातील स्वदेशी	- सुभाष देशपांडे
२५	विज्ञान प्रयोग-त्रयोदशगुणी विड्याचे पचन क्रियेतील महत्त्व	
२७	'मॅगसेसे'चे मानकरी - ए. जोकिन	- दीपा जोशी
२९	अभ्यासातील स्वावलंबन - प्रा. महेन्द्र सेठिया
परीक्षेची पूर्व तयारी	
३२	उपक्रम	

वर्गणी : वार्षिक : रु.१२५/- द्वैवार्षिक : रु.२४०/-
त्रैवार्षिक : रु.३५०/- आजीवन : रु.२०००/-
या अंकाची किंमत : रु.१०/-

दिवाळी अंक रजिस्टरने हवा असल्यास प्रतिवर्षी रु.३०/- जास्तीचे भरावेत.

वीर शिवाके वंशज है हम, राणाकी संतान हैं । फूल महकते मधुबनवाले, तारोंकी मुस्कान हैं ॥

छात्र प्रबोधन : निव्वळ मासिक नव्हे ! ... विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकसनाची चळवळ !!

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

मकर संक्रांत कशी
साजरी कराल?

एकमेकांना तिळगूळ देऊन दरवर्षीच आपण मोठ्या उत्साहात मकर संक्रांत साजरी करतो. यावर्षी कुटुंबातील व्यक्ती, मित्रमंडळी, नातेवाईक, शिक्षक यांच्याबरोबरच रोजच्या दैनंदिन जीवनात ज्यांची आपल्याला मोलाची मदत होते असा दूधवाला, पेपरवाला, कामवाली, इस्त्री करणारा, दुकानदार, न्हावी, चांभार, भाजीवाला (ही यादी तुम्हीही वाढवू शकाल.) यांना भेटून, त्यांना आवर्जून तिळगूळ द्या. आपले रोजचे आयुष्य सुकर करण्यात या सर्वांचा मोलाचा वाटा असतो याचे आपण सर्वचजण यानिमित्ताने भान ठेवूयात. त्यांनाही याचा निश्चितच आनंद होईल.

आली संक्रांत संक्रांत
वाटा, लुटा तिळगूळ
सारी भांडणे विसरा,
करा संवाद प्रेमळ !
स्निग्ध स्नेहाची तिळाची
मुग्ध मधाळ गुळाची
ठेवा स्वभावात जोडी
हीच गोडी या सणाची !

प्रिय प्रबोधक मित्रमैत्रिणींनो,

पोस्टाच्या संपामुळे मागचा अंक खूपच उशीरा मिळाला असेल; हो ना! स्नेहसंमेलन, क्रीडामहोत्सव मोठ्या उत्साहात अन् धूमधडाक्यात पार पडले असतील. तुम्ही कशाकशामध्ये भाग घेतला होता? बक्षीस समारंभामध्ये काही बक्षीसे पटकावली का? या सगळ्याबद्दल पत्रात लिहिणार ना ?

तुम्हाला शाळेला सुट्टी मिळाली की आनंद होतो. पण मागच्या आठवड्यात मी कराड येथे एका 'गुरुकुल' मध्ये गेलो होतो. तेथे तर बारा तासांची शाळा असते. प्रबोधिनीतर्फे निगडी येथे चालविल्या जाणाऱ्या गुरुकुलच्या धर्तीवर याचवर्षी तेथे ही शाळा सुरू झाली तेथे मी गेलो त्यादिवशी शाळेच्या दारातच बोअरवेल बसवायचे होते. मोठी गाडी आली होती. म्हणून नाईलाजास्तव त्यादिवशी शाळेला सुट्टी जाहीर केली अन् काय आश्चर्य!... सर्व मुलांनी एकदम, एका सुरात नाराजी व्यक्त केली. अन् आजच्याऐवजी रविवारी शाळा घ्यायची असं शिक्षकांकडून कबूल करून घेऊनच ती सर्व मुले-मुली बाहेर पडली. आहे की नाही दुर्मिळ दृश्य! तुमची शाळा अशी केव्हा होईल ! इ. स. २००० हे शतक सहस्रक संपून आता नव्या शतकात-सहस्रकात आपण सर्वजण प्रवेश करणार (खरं तर आपल्या कालगणनेनुसार आपण ५२ व्या शतकात पूर्वीच प्रवेश केला आहे.) अशी सर्वत्र हवा निर्माण झाली आहे. ३१ डिसेंबरला धुडगुस घालून नवीन वर्ष साजरे करण्याची पाश्चिमात्य पद्धत आपल्याही इतकी अंगवळणी पडली आहे की त्याचं काही वाटेनासंच झालंय? तुम्हाला काय वाटतं? २६ जानेवारी हा आमचा प्रजासत्ताक दिन! पन्नास वर्ष आम्ही 'स्व-तंत्र', 'सार्वभौम' राष्ट्र म्हणून जगाच्या पाठीवर मिरवत राहिलो तरी आमची मानसिक गुलामगिरी, पाश्चिमात्यांचे अंधानुकरण कमी झालेले दिसत नाही किंबहुना वाढल्यासारखंच वाटतंय. आचार-विचारातील स्वदेशी जोपर्यंत आमच्या रक्तात भिन्नत नाही तोपर्यंत आपला देश 'विकसित' कसा होईल?

१२ जानेवारी हा स्वामी विवेकानंदांचा जन्मदिन! म्हणजेच युवक दिन! शंभर वर्षांपूर्वी स्वामीजी म्हणाले होते, "येत्या ५० वर्षांत आपली मातृभूमी हेच आपणा सर्वांचे दैवत असू द्या! बाकी सर्व देव तूतांस बाजूला ठेवून या एकाच देवाची मनोभावे पूजा करण्यात आपली सारी शक्ती आजही सत्कारणी लावा." मुखपृष्ठाच्या आतील पानावर स्वामीजींचे काही विचार दिले आहेत. ते नीट वाचा. स्वतःच्या सुंदर हस्ताक्षरात मोठ्या कागदावर त्यातील एक-एक विचार लिहून घराच्या दर्शनी भागात तो कागद लावा. आपल्या नातेवाईकांना - मित्रमैत्रिणींना हे विचार कागदावर लिहून पाठवा. समक्ष शाळेमध्ये, वर्गामध्ये, काचफलकात लावा. प्रत्येकाने ५ घरांमध्ये असे कागद दिले तरी २५ हजार घरांमध्ये स्वामीजींचे विचार आपण पोहोचवू शकू तुम्ही तुमची कामगिरी पार पाडणार ना! स्वामीजींच्या विचारांच्या प्रसाराबरोबरच ते आत्मसात करण्याचा प्रयत्न केलात तर आपला हा देश विकसित व्हायला वेळ लागणार नाही.

तुमच्या प्रतिसादाच्या प्रतीक्षेत.

सस्नेह तुमचा,

(महेंद्र सेठिया)

सृजनशीलता हे खरे बुद्धिवैभव होय. अमूर्त चिंतन हा चित् विलास. अमूर्त चिंतनानच. विविध कलांचा विकास. चित्रकला, शिल्पकला, नृत्यकला, नाट्य अभिव्यक्ती भाव- भावना व्यक्त करणारी शरीर भाषा (बॉडी लॅंग्वेज); हात चलाखीतून साकारणारे जादूचे प्रयोग; सर्कशीत सादर केल्या जाणाऱ्या चित्तथरारक कसरती, लेखणीतून अक्षरबद्ध झालेले चिरसाहित्य; त्यासाठी विकसित झालेली अक्षर साधना, विविध लिप्या. देवनागरी, मोडी, कन्नड, रोमन, उर्दू, प्राचीन ब्राह्मी, अनेक सांकेतिक गुप्त लिप्या हे सर्व हस्तलाघवातूनच प्रकट झाले. या सर्व अमूर्त चिंतनाचा पाया, अत्युच्च बुद्धी विलासाचा, सृजनशीलतेचा पाया हातच.

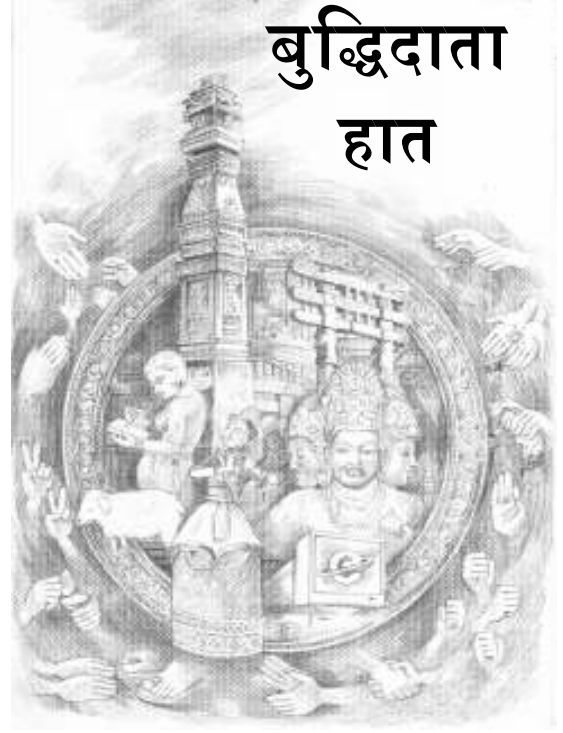
उत्क्रांतीचे सर्व सर्व श्रेय हाताला आहे हे प्रथम दर्शनी लक्षात येणार नाही. पण हे वास्तव आहे. हाताच्या विकासातून, हाताच्या भाष्यातून, हाताच्या अभिव्यक्तीतून, हाताच्या मूलभूत सामर्थ्यातूनच बुद्धी विकास झाला.

वानराचा नर झाला. दोन पायावर ताठ उभे राहाण्याची अवघड किमया साध्य झाली. दोन हात जमिनीच्या बंधनातून मुक्त झाले. पळणारा मानव प्रतिकाराच्या पावित्र्यात ठामपणे उभा राहू लागला. एका जागी स्थिरावला. शत्रूच पळून जाऊ लागला. स्थिरावले मानवाला हाताची किमया उमगली. हाताच्या विविध हालचालीवर

बुद्धी केंद्रीत झाली.

हाताच्या मुक्त विविध हालचालीतून कसबी हाताची उत्क्रांती होत गेली. हाताचा अंगठा चारी बोटाग्रांना स्पर्श करू लागला. बोटांच्या पेरांची हालचाल; सूक्ष्म हालचालीची विविधता मिमिती निर्मितीक्षम झाली. नखाच्या चिमटीनें सूक्ष्म काटा काढता येऊ लागला.

लेखणी, कुंचला, सुवर्ण कारागीराची कलापूर्ण कोरीव सौंदर्य निर्मिती करणारी आयुधे, मूर्तीकाराची नाजूक वेलबुटीसह कुरळ केसांची महिरपी कोरणारी तीक्ष्ण हत्यारे, विणकाम, भरतकाम, भरजरी वस्त्रावरील काठ पदरांची शैलीदार विणकाम करणारी सुई, आणि कितीतरी आयुधे हात कौशल्याने हाताळू लागला. हाताचा विकास होत गेला. त्यातूनच अमूर्त चिंतनाच्या कक्षा रूंदावल्या, अमूर्त विचार मूर्त होऊ लागले. बुद्धिचा विकास सहस्रगुणित झाला. म्हणूनच मी म्हणतो बुद्धिदाता हातच. सूक्ष्म हस्तकौशल्य इतक्या श्रेष्ठप्रतीपर्यंत विकसित झाले की, तादळाच्या दाण्यावर सर्वांग सुंदर गणेशमूर्ती कोरता आली. पोस्टकार्डावर गीतेचे सहा अध्याय अक्षरबद्ध केलेले आहेत. प्राण्यांच्या व

काही काल्पनिक प्राण्यांच्या राग लोभ, भय व्यक्त करणाऱ्या भावमुद्रा शिल्पल्या बद्ध, चित्रबद्ध अनेक लेण्यात कोरल्या आहेत. सूक्ष्म नजाकते प्रमाणेच भव्य शिल्पाची उभारणीही कसबी हाताने उभारली आहे. अतीभव्य तरीही प्रमाणबद्ध ३३ फूट उंचीची बाहुबलीची, गोमटेशची मूर्ती; आशियाभर विखुरलेले गौतम बुद्धाचे अजस्र पुतळे. अजिंठा, वेरूळ येथे कोरलेल्या, चितारलेल्या विविध नृत्यमुद्रा सादर करणाऱ्या लावण्यवती नर्तिका; विविध ढंगात उभ्या राहिलेल्या, अलंकारांचे प्रदर्शन करणाऱ्या, आरशात रूप न्याहाळणाऱ्या ललना, दुमजली अप्रतिम कैलास लेणे. जेथे रामायण, महाभारतातील अमर

जन्मभूमि, मातृभूमि, मातृभूमि वन्दना । रामभूमि, त्यागभूमि, भाग्यभूमि अर्चना ॥

एकविसाव्या शतकात कोणतेही काम करताना, विवेक व सजगता यांचे भान ठेवा. जगा व जगू द्या.

प्रायोजक: डॉ. रसिक शेट्टिया कोमल नर्सिंग होम, विश्रांतवाडी, पुणे ६ ☎ ६६९३९९६३ प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

कथा, अमर कलाकृती चिरचैतन्यानें विनटल्या आहेत. विविध गुंफात जातककथा साकारलेल्या आहेत. भव्यतेचे महान स्वप्न वास्तवतेत प्रकटले आहे.

बोटातील पेरं, तळहातातील हाडांची सुयोग्य रचना, मनगटातील हाडांची रचना, कोपरापासून मनगटापर्यंत असलेली दोन लांब हाडे. पैकी एक बिजागरी सांध्याने तर दुसरे सरकत्या खळातून गिरकी घेणारे हाड, बहु विविधतेतून हाताची हालचाल घडवून आणू शकते. दंडातील लांबट हाड उथळ उखळी सांध्यातून हाताला पूर्ण वर्तुळाकार फिरू देते. २७० अंशाच्या कोनाकृती शंकू आकारातून सहजतेने फिरू शकते. त्यातूनच लयबद्ध नृत्य अभिव्यक्ती हालचाली शृंगाररसाची आदाकारी प्रकट होते.

मांडीच्या खोल उखळी सांध्यामुळे पायाच्या हालचालीला बऱ्याच मर्यादा पडल्या. पण त्यामुळेच उक्रांत उभ्या शरीराला भक्कम आधार प्राप्त झाला. त्याचमुळे हाताच्या विविध दिशांच्या हालचालीत सुबकता येऊ लागली.

बुद्धीच्या विकासातून प्रतिबुद्धिच असलेला कॉम्प्युटर निर्मितीला जाऊन भिडला. टेस्टट्युब बेबीला जन्माला घालणारे नवमहाभारत प्रत्यक्षात अवतरले. डॉली मेंढीची - क्लोन (तंतोतत प्रतिकृतीची) निर्मिती करून विश्वनिर्माता ब्रह्माची जणु बरोबरी साधली.

दोन कान टवकारून धोक्याची

चाहूल घेणारे बोलक्या डोळ्याचे हरीण व तिसरी मान रचना विचारात घेतल्यास चारी पायावर चौखूर झेपावणारे हरीण. या तिन्ही गोष्टी एकाच आकृतीत गुंफण्यात चित्रकाराचा हात यशस्वी झालेला आहे. अशी कितीतरी चित्रे पंढरीच्या विठोबा आदि मंदिरात कोरली वा चितारलेली आहेत. वानगी दाखल सांगावयाची झाल्यास हरीहर भेट - हत्ती वृषभाची एकरूप मांडणी बारकाईने पाहिल्यास हत्तीचे स्वतंत्र अस्तित्व, वृषभाचे स्वतंत्र अस्तित्व, विष्णू आणि शंकराचे एकत्व; उभ्या आणि आडव्या गंधाचे एकत्व वैष्णव आणि शंभर भक्तांचे सांस्कृतिक एकत्व प्रकट करणारी हरीहर भेट ही कलाकृती अनेक मंदिरातील खांबावर कोरलेली आहे. भारतीय संस्कृतीच्या एकत्वासाठी चित्रकारांनी केलेला प्रयत्न भारताच्या कानाकोपऱ्यात जाऊन पोहचला आहे.

भारतीय संस्कृतीच्या एकत्वाची प्रतिकात्मक भाषा भारत व्यापून उरलेली आहे. स्वास्थ्यदर्शक स्वस्तिक, पावित्र्यदर्शक मंगलकलश, वैभवदर्शक गजांत लक्ष्मी, अहिंसादर्शक स्तूप, अशोक चक्र, एकाच प्रकारची सर्व भारतात असलेली तुलसीवृंदावने, त्या समोर प्रतिदिनी नियमित रेखाटल्या जाणाऱ्या प्रतिकात्मक विविध रांगोळ्यातील प्रतिकात्मक सारखेपणा ही समृद्ध प्रतिकाची भाषा सामान्य पर्यंत घोरोघर

पोहचल्या आहेत.

सौभाग्य भूषणे, अलंकार, अंगा-खांद्यावर खेळणारी विविध वस्त्रे, गर्भ रेशमी साड्या पैठणी त्यावरील काठ पदरात विणलेले हस्तकलेचे लक्ष-लक्ष विविध प्रकार, विविध रंगातून, विविध छटातून, प्रतिकात्मक भाषेच्या एका हातेतून भारतीय संस्कृती एकसंघ ठेवलेली आहे. आसतु हिमाचल, सर्व नद्यांना गंगा भागिरथी संबोधनातून भारतीय एकात्मता साध्य झाली आहे. रोज सकाळी सूर्याला अर्घ्य देणे. रोज नित्यनेमाने पूजा करणे. प्रतिकात्मक देवा समोर नम्र होणे. या नित्य संस्कारासाठी हात जोडणे, ही भारतीय संस्कृतीची संजीवनी आहे. बुद्धिदाते हस्तद्वय व बुद्धी वैभवाचे शिखर मस्तक, नतमस्तक हा अहंकार शुन्य विनयच. या विविध हस्तकला विकासातूनच मेंदुचा विकास होत गेला, बुद्धी प्रगल्भ होत गेली.

ही अमर्याद अनंताला व्यापून उरलेली निर्मिती आपणच केली. हे मानवी मनाला पटेना तो विस्मयचकित झाला. तो स्वतःच्या हस्तलघवातून विकसित झालेल्या विविध कला अविष्काराकडे त्रयस्थ दृष्टीने पाहू लागला.

इदं न मम. असे त्याला वाटू लागले. हे माझ्याहातून “तो” निर्माण करतो आहे. आपण फक्त निमित्तपात्र आहोत. माध्यम आहोत. “तो” ती अज्ञात शक्ति, परमेश्वर, विश्व निर्माता माझ्या हातून हे सर्व घडवित

आहे. माझी प्रतिभा, माझी प्रज्ञा तोच “तो” आहे इदं न मम्.

अशा तऱ्हेने विश्व निर्मात्याची निर्मिती, कर्ताकरविल्या आद्य शक्तिची निर्मिती या मागची अगम्य प्रेरणा देणारी शक्ति, ईश्वर रूपाने बुद्धिने जन्माला घातली. त्या प्रेरणादायी महान परमेश्वराची निर्मिती साकार करण्यास हात सरसावला, त्यासाठी बुद्धिची प्रतिभा पणाला लागली. भव्य दिव्य अनादी अनंत सुक्ष्म अणु रेणु पासून ब्रम्हांड व्यापीतेजोतिथी पर्यंत सर्वकश सत्ता गाजविणारा असा भव्य साक्षात्कार अनुभूतीत प्रकटू लागला. ॐकार रूप ज्ञान सांगर चतुर्भुज महा गणपती, निर्मिती-स्थिती-लय करणारी ब्रह्मा विष्णू महेश त्रिमूर्ती, सहा बाहुधारी एकरूप त्रिमूर्ती जगतगुरू दत्त; चर्तुमस्तक धारी ब्रह्मा आणि शेवटी सहस्र-छे अनंत मस्तकधारी, अनंत हस्तधारी, मानाचा थरकाप उडविणारे विराट विश्वरूपी साक्षात्कारी दर्शन, अनंत कोटी ब्रम्हांड नायक, कालातीत महान परमेश्वराचे दर्शन गीतेत श्रीकृष्णाने अर्जुनाला घडविले, हातातचे बुद्धिदात्या परमेश्वराला अमर केले.

या सर्व सर्व मूर्ती, सर्व प्रतिकृती दोनच भक्कम पायावर उभ्या आहेत. स्थिरावल्या आहेत. सर्व उत्क्रांतीचा पाया भक्कम दोन पायावर स्थिरावला आहे.

बुद्धिदाता हात. पळणाऱ्यास स्थिरपद देणाराहात. स्वसंरक्षण समर्थ असलेला खड्ड हात स्थिरतेतून उन्मती करणारा, समाज स्थिरावणारा, संस्कृती निर्माण

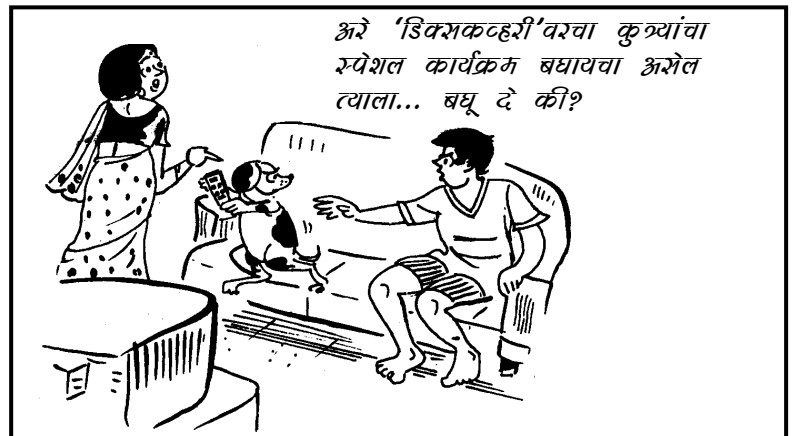
करणारा, संस्कृतीचा विकास, प्रचार, प्रसार करणारा, संस्कृती संवर्धन करणारा हात. सर्व सर्जनशील कला दुफणारा हात. ईश्वर निर्मिती करणारा हात. त्याच ईश्वरासमोर नतमस्तक होवून विनयाने दोन्ही हात जोडण्याची प्रेरणा देणारा हात. सर्व मानव जातीला सर्व प्राण्यांना शाश्वत जीवनाची हमी देणारा अभय देणारा हात. अनाथाला दृढ अलिंगन देवून चिरं जीवनाचे अभय देणारा हात. अभयवरदायी हात.हाच बुद्धिदाता हात, सिद्ध हात. विश्वनाशाला कंबीरपणेरोखणारा हात. विजयी भव आशिर्वाद देणारा हात. कल्याणदायी वरद हात. आल्लाचा दुव्वा मागणारा हात. छातीवर कुसाची खुण करणारा येशूला शरण जाणारा हात, सर्वधर्म समभावाचे अधिष्ठान, सहिष्णुता, जो पासणारा शिकागो धर्म परिषदेत हिंदु धर्म महत्ता आत्मविश्वास व्यक्त करणारा विवेकानंदानी उंचावलेला हात. “दुरीताचे तिमिट जावो--- जो बांछिल तो तो --- असे

पसायदान लिहणारा हात.रोजच्या जीवनांत विविध खेळात प्राविण्य सिद्ध करणारा हात. उत्तुंग षटकार ठोकणारा हात. उत्तुंज चेंडूचा झेल घेणारा हात. प्रेक्षकानी टाळ्या वाजवून, उंचावलेला, कौतुक व्यक्त करणारे हात. त्या कौतुकाचा बॅट उंचावून, स्किर करणारा हात, पराभुत संघाची खाली झालेली मानझाकणारा हात. प्रेक्षकांत शांतता निर्माण करणारा ओठावर बोट ठवलेला हात. प्रतिस्पर्धी संघनायकाला प्रेमाने मिटीत घेणारा हात. खेळाडू वृत्तीचे प्रतिक असलेला हात. जय पराजय खेळाडू वृत्तीने स्विकारून दोन्ही संघाचे कौतुक करणारा शाबासकी देणारा हात. हाच हाच तो बुद्धिदाता हात ! सत्यं शिवं सुंदरम् वरदायी बुद्धिदाता हात !!

आणि शेवटी प्रेमाने निरोप देणारा टाटा करीत हालणाराहात. तसेच निरोपा नंतर दुरावत्याने अस्वस्थ झालेल मानची घालमेल व्यक्त करणारा हात. ○○○

शां.बा. गोंदकर

५२, अर्कशाळा नगर, सातारा

यह देश मेरा, धरा मेरी, गगन मेरा। उसके लिए बलिदान हो, प्रत्येक कण मरा ।।

‘सबसे बडी कला है मन को ईश्वर में लगाना ।’

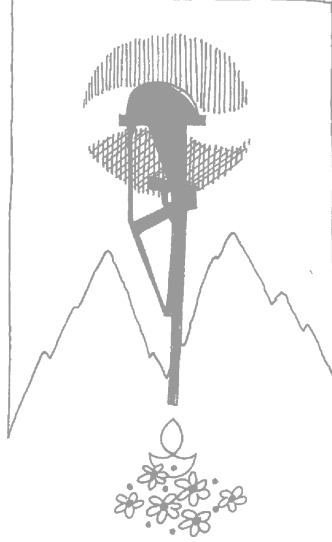
प्रायोजक : श्रीमती पद्माताई पुरोहित, आंबेडकर रस्ता, सांगली ४१६४१६

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

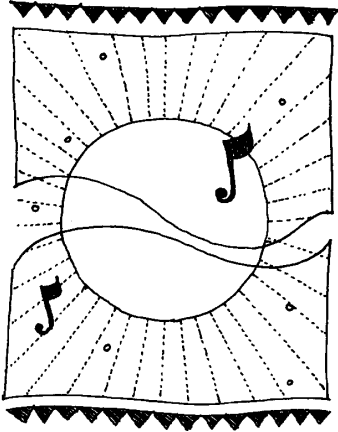
कविता

नवशतकाचे गाणे

या रे, या रे, गाणे गा रे
दुःख मनीचे विसरा सारे ॥१॥
श्वासामध्ये भिनवा वारे
आकाशातील वेचा तारे
पराक्रमाचे उंच मनोरे-
आकाशाला भिडवा रे ॥ १ ॥
गुढ्या उभारा तोरण बांधा
नवशतकाशी जुळवा सांधा
चळू नका अन् ढळू नका रे
कसे येऊ द्या वारे ॥ २ ॥
विजय असो की असो पराजय
ठाम असू द्या मात्र मनोदय
'जगा स्वतः अन् इतरा जगवा'
मंत्र मनी हा ठसवा रे ॥ ३ ॥

त्या शूर सैनिकांसाठी!

- लक्ष्मीकांत तांबोळी
२ जयश्री अपार्टमेंट,
सुराणानगर, जालना रोड,
औरंगाबाद - ४३१ ००५.

आम्ही दीप उजळण्या आलो, या मूक समाधीवरती;
त्या शूर सैनिकांसाठी,जे लढले देशासाठी !

सोडोनी आपुली पिल्ले अन् त्या पिल्लांची आई;
घर गावाला सोडुनिया, प्राणांची पर्वा नाही !
शत्रूशी देता झुंज, स्वातंत्र्यगीत हे ओठी ! ॥१॥

किती असतील दरीत पडले, किती असतील हिमात थिजले;
कुणी मोजियले प्रेतांना, जे धरणीत गाडून गेले !

त्या पवित्र माती मधुनी सळसळती लाखो पाती ! ॥२॥

आम्ही आज प्रतिज्ञा घेतो, अपूर्णि फुले अश्रुंची,
हौतात्म्य तुम्ही पत्करले, ना मोफत जाईल कधीही !
आम्ही जगू-मरू सैनिकहो, या अपुल्या देशासाठी!

- प्रवीण दवणे

बी/३०३ राजहंस,
लुईसवाडी, उमेदनगर,
ठाणे (प.) - ४०० ६०४.

८

जननी ज्ञान दे, आत्मभान दे । तेरी नित रहे तान, वही गान दे ॥

'सुने हुए को मनन करो, मनन करनेसे शक्तिशाली बनोगे ।'

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

प्रायोजक : सौ. उमा परांजपे, परांजपे पोल्ट्री फॉर्म, दुर्गामाता मंदिरामागे, सांगली ४१६४१६

वीज गेल्याने सर्वत्र अंधारच
अंधार होता. ढगांचा
गडगडाट... वीजेचा कडकडाट
---- कानठळ्या बसवत होता.
कंदिलाच्या उजेडात विश्वासचे
आई नि बाबा त्याची वाट
पाहात बसले होते. रात्र बरीच
झाली होती. अजून विश्वास
आला नव्हता. बाहेर धो धो
पाऊस कोसळत होता. दोघंही
काळजीत बसली होती. मधेच
वाऱ्याने दार वाजलं की ते
पटकन चाहूल घ्यायचे.
विश्वासच्या काळजीने त्यांच्या
मनात भीतीचं काहूर उठलं होतं
! सगळीकडे काळाकुट्ट अंधार !
पण मधेच वीज चमकली की
त्या क्षणिक उजेडात दिसायचे ते
पाण्याचे लोटच ! विश्वास त्यांचा
एकुलता एक मुलगा. याच वर्षी
त्याने शेतकी विषयात पदवी
मिळवली होती. शेतीची त्याला
फार आवड होती. आता पेरणीचे
दिवस जवळ आले होते. म्हणून
विश्वास बी-बियाणं-खतं
आणायला म्हणून शहरात गेला
होता. गेला तेव्हा चक्रं चांगलं
ऊन पडलेलं होतं ! मात्र
संध्याकाळी बघता बघता
अंधारून आलं !!

विश्वासने शेतकी केंद्रातून बी-
बियाणं-सेंट्रीय खतं घेतली.
त्याआधी त्याने आपल्या सोमू-
मंगू या लाडक्या बैलांसाठी,
पोळ्याची तयारी म्हणून नवी
कासरं, घुंघूरमाळा, चमकीचे
कागद... काय काय सामान
खरेदी केलं होतं !

विश्वासला थोडा उशीर
झालाच होता. सामान आपल्या
बैलगाडीत भरायचा तो विचार

मुक्या प्राण्यांची माया

करतच होता तोच बघता बघता
वारं सुटलं, काळे-काळे ढग
सैरावैरा धावू लागले. जोरदार
पावसाची सर येण्याची लक्षणं
दिसू लागली !

दुकानातल्या लोकांनी माल
ओला होऊ नये म्हणून तो
तिथेच ठेवायची त्याला परवानगी
दिली. त्यालाही थांबायचा
आग्रह केला पण विश्वास हसून
म्हणाला. “मी शेतकऱ्याचा
मुलगा ! असा वाऱ्यापावसाला
घाबरू लागलो तर झालंच !....
शिवाय आई-बाबा काळजी
करीत असतील. जातो निघून
पटकन” असं म्हणत त्याने
आपल्या बैलांना गाडीला
जुंपलंही ! बैलही मोठ्या
तयारीने घाई

कळल्यासारखे धावू लागले !

सोमू-मंगू ही बैलजोडी
अगदी दृष्ट लागण्यासारखी
होती. घरच्या गाईला तो
सोमवारी झाला म्हणून सोमू
आणि दुसऱ्या गाईला मंगळवारी
झाला म्हणून मंगू ! धिप्पाड
बांध्याची, ऐटदार शिंगाची,
एकसारख्या पिंगट रंगाची ही
जोडी कुणालाही आवडावी
जावी अशीच होती ! विश्वासचा
तर लहानपणापासून त्यांच्यावर
फार जीव होता. तो स्वतः वेळ
मिळाला की त्यांचं चारापाणी
पाहात असे.

वाऱ्याच्या वेगाने बैल धावत
होते. पण.... ज्या गोष्टीची
विश्वासला भीती वाटत होती
तेच घडलं ! सूर्य बुडाला तसा

छोटे मन से कोई बड़ा नहीं होता, टूटे मन से कोई खड़ा नहीं होता ॥

‘सदा शान्त स्वरूप में स्थित रहो ।’

प्रायजिक : डॉ. अजित लिमये, आय क्लिनिक व हॉस्पिटल, विश्रामबाग, सांगली. छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

जास्तच अंधार झाला आणि पावसानेही जोर धरला.

आकाशात गडगडाट - कडकडाट वाढतच होता. एखाद्या चिडलेल्या राक्षसाने आरडा-ओरडा करावा तसा निसर्ग कोपला होता !

गावाकडे जाताना ओढा लागायचा. थोड्याशाही पावसाने तो भरून जायचा अन् आज तर हा पाऊस असा !! विश्वास ओढ्यापर्यंत आला. तोपर्यंत ओढा खळाळ वाहात होता. तरीही विश्वासला वाटलं की आपण पटकन पलीकडे निघून जाऊं.

त्याने विचार केला आणि बैलांच्या कासऱ्यांना झटका दिला. बैलांना इशारा समजला.... ते पाण्यात सपासप पावलं उचलू लागले. पण ओढ्याच्या मध्या येत नाही तोच एक आक्राळ विक्राळ पाण्याचा लोंढा मागून आला आणि त्या लोंढ्याने बैलगाडीला प्रवाहात ओढून घेतलं !.... विश्वासने मोठ्या हिंमतीने बैलांचे कासरे ताणून धरले. पण प्रवाहाला खूप ओढ होती. मुकी जनावरं धडपडत होती !.... विश्वासलाही काय करावं ते सुचेना. बैलांनी मानेला हिसका दिला आणि नशिबाने गाडी झाडाच्या खोडाला अडकली. तिथेच गाडी-बैल तरंगल्यासारखे पाण्यावर हेलकावे खाऊ लागले. चारी दिशांना पाण्याचं थैमान चालू होतं. वरून राजाचं हे अक्राळ विक्राळ रूप पाहून विश्वास फार घाबरून गेला. सगळीकडे अंधार. फक्त पाण्याचा आवाज !... जीव वाचवायचा तर

कसा ? फक्त आपलाच नाही; तर आपल्या लाडक्या सोमू-मंगूचाही ?'

शेवटी बैलांना पाण्यात पोहता येतं; अंधूक उजेडातही ते आपल्या घरचा रस्ता बरोबर शोधतात, हे विश्वासला माहिती होतं. म्हणूनच त्याने गाडीवर ओणवं होऊन मोठ्या कष्टाने बैलांना मोकळं केलं. भराभर कासरे त्यांच्या गळ्याभोवती लपेटली आणि दिलं सोडून ! पाठीवर हात मारत म्हणाला - "जा मित्रांनो माझी नका काळजी करू. आई-बाबा वाट पाहत असतील."

बैल मात्र काही केल्या पुढे सरकेनात. मग विश्वासने चिडून त्यांच्या पाठीवर दणके दिले. शेवटी मुकेप्राणीच ते निघाले बिचारे पाण्याशी झुंज देत !

विश्वास आता मात्र पार घाबरला होता. पाऊस थांबायचं नाव नव्हतं. क्षणाक्षणाला पाणी वाढत होतं !

पुन्हा एकदा एक जोरदार लोंढा आला नि नेमकी त्यामुळे गाडी एकदम उभीच झाली झाडाशी ! विश्वासने झटकन हाती लागलेल्या फांदीला घट्ट पकडलं आणि खोड व गाडी यांच्या मधल्या भागात स्वतःचा तोल सांभाळून तो उभा राहिला. तरीही सारखा डगमगत होताच. पाण्याच्या प्रवाहात मधेच काडी-कचरा वाहात यायचा. त्याच्या पायाला स्पर्श झाला की भीतीने अंगावर काटा उभा राहायचा. एकदा तर गुळगुळीत असं काहीतरी पायावरून सरसरलं विश्वास त्याच्या जवळ ईश्वराची

प्रार्थना करण्याशिवाय दुसरं काही नव्हतं !

थंडीने ओल्या अंगाची थरथर व्हायला लागली. शेवटी कसाबसा शर्ट काढून त्याने

स्वतःला फांदीशी बांधून घेतलं. फार थकला होता तो! आई-बाबा, सोमू-मंगूची काळजीही वाटत होती.

घरी आई-बाबा डोळ्यात प्राण आणून त्याची वाट पाहत होते. एकमेकांना धीर देत होते. तोच बैलांच्या घुंगूरमाळेचा आवाज आला. तसे ते दोघं पावसातच दाराकडे धावले....!

"अगं, अगं आला आपला विश्वास.... अरे, कुठे आहे विश्वास? सांगा रे बैलांनो !" बाबा काकुळतीने विचारू लागले.

बैलांनी मान डोलावली. दोघेही मनात पार घाबरले. मग गळ्याभोवती लपटलेल्या कासऱ्यांकडे पाहात बाबा म्हणाले "अगं बघ, घाबरू नकोस. बैलांना त्याने आधी व्यवस्थित पाठवलं आहे, म्हणजे तो पण सुखरूप असेल."

"असू दे सुखरूप देवा !" म्हणत माऊलीने हात जोडले.

त्यांनी बैलांना आत घ्यायचा प्रयत्न केला. पण ते काही

केल्या आत येईनात.

“विश्वास आल्याशिवाय नाही यायचे ते आत !” म्हणत आईने आपला ओला पदर मिळून काढला. ती दोघं परत ओसरीत वाट बघत बसली. जसजसा वेळ जाऊ लागला तसतसा त्यांच्या धीर सुटू लागला ! पाऊस थांबतच नव्हता.

इकडे विश्वासही पार थकून गेला होता. खोडावर पाय आखडून गेले होते. ग्लानी येत होती. मग हळूहळू पाऊसही कमी होऊ लागला. पण सभोवताली होता सोबतीला अंधार आणि पाण्याचा खळाळ आवाज !

बऱ्याच वेळाने लांबवरच्या देवळात घंटा वाजली आणि विश्वासला धीर वाटू लागला. हळूहळू काळोख सुरू लागला. आकाश उजळू लागलं.

आपण कुठे आहोत हे पाहाताच विश्वासला आश्चर्याचा धक्काच बसला. सभोवताली पुराचं पाणीच पाणी आणि तो एका झाडावर आधार घेत उभा होता ! बैलंही सुखरूप पोहोचली असतील काय ? तो विचार करू लागला. ओढ्याचं पाणी जसं वेगात वाढतं तसंच कमी पण भरभर होतं. थोडा धीर धरूया!

पाणी खरंच ओसरू लागलं होतं. आजूबाजूचं आता स्पष्ट दिसू लागलं होतं. काठावर आलेल्या एक-दोघा माणसांच्या दृष्टीला तो पडताच त्यांनी हाकेनं त्याला धीर दिला. मोठ्या तत्परतेने ते पोहत त्याच्यापर्यंत आलेच. आपला आधार देत

मोठ्या प्रयत्नाने त्याला काठावर आणलं. त्याची शुश्रूषा केली.

आकाश स्वच्छ झालं होतं. सूर्यनारायण लीलातून वर येत होता. विश्वासलाही आता बरं वाटू लागलं. सूर्याकडे पाहात त्याने हात जोडले. मग मदत करणाऱ्यांनाही नमस्कार केला. जवळ येऊन थांबलेल्या सायकल स्वाराला त्याने विनंती केली, तोही त्याला गावाकडे पोहोचवून दाखयला तयार झाला.

विश्वास घरी पोहोचला तेव्हा आई-बाबा त्याला शोधायला निघतच होते. बैल अजूनही तसेच बाहेर उभे होते. विश्वासची चाहूल लागताच ते जोराजोरात माना हलवू लागले. घुंघरं वाजवू लागले. आईने विश्वासला जवळ घेतलं. तिच्या तोंडातून शब्दच फुटत नव्हते.

‘देव तारी त्याला कोण मारी!’ एवढ्या मोठ्या संकटातून आपला मुलगा वाचून आल्याने आई-बाबां ना, त्या मुक्या प्राण्यांना कोण आनंद झाला होता ! अंगणात उन्हां उतरली. तीही हसली !

नंतर मात्र पावसात ओला झाल्याने विश्वासला सडकून ताप भरला. दुसऱ्या दिवशी पोळा होता!

“आई, माझ्या सोमू मंगूला नीट पाहुणचार कर हं. त्यांचा हा वर्षाचा सण आहे !”

आईनेही मोठ्या उत्साहाने सगळं केलं. बाबा शहरात जाऊन विश्वासने बैलांसाठी घेतलेले सजावटीचे सामान घेऊन आले. दरवर्षी विश्वास स्वतःच्या हाताने बैलांना सजवायचा. आज

तोच अंथरूणात होता.

बाबांनी पूजा केली. आईने आरती ओवाळली. नैवेद्याची पानं मोठ्या प्रेमाने बैलांसमोर ठेवली. पण बराच वेळ झाला तरी बैल त्याला तोंड लावेचनात. बाबांनी नमस्कार केला. आईने विनवणी केली. शिगांना वाकवून मनधरणी केली. पण नाहीच ! शेवटी आई म्हणाली. “विश्वास, तूच ये बाबा जरा उठून. तुझ्याशिवाय ते नाही घेणार नैवेद्य.”

विश्वास हे बघतच होता. तो धडपडत उठून आला. त्याने आपल्या हातांनी ताट बैलांच्या तोंडाजवळ नेलं. “घ्या माझ्या राजांनो आलो नं मी पण सुखरूप !”

सोमू-मंगूने त्याचं बोलणं

कळल्याप्रमाणे माना हलवल्या. नैवेद्याला तोंड लावलं. सोमू-मंगूच्या डोळ्यातून अश्रूंच्या सरी वाहू लागल्या. आई बाबांचेही डोळे पाणावले.

“मुक्या प्राण्यांना पण कशी माया कळते !” म्हणत बाबांनी बैलांच्या पाठीवरून हात फिरवला.

○○○

सौ. उषा वाणी

डी-१३, उर्जा नगर (चंद्रपूर)

धरती को बौनों की नहीं, ऊँचे कदके इंसानोंकी जरूरत है। इतने ऊँचे कि आसमानको छू लें, नये नक्षत्रोंमें प्रतिभाके बीज बोले।।

११

छात्र प्रबोधनला हार्दिक शुभेच्छा !

प्रायोजक : युनिक पोल्ट-फीर्म, परांजपे पोल्ट-फीर्म, दुर्गामाता मंदिरामागे, सांगली ४१६४१६ छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

हसरे पान

☺ गाडे विद्वान कै. श्री. अहिताग्नी राजवाडे यांचा आचार्य अत्रे खूप आदर करीत. अहिताग्नी दरवर्षी आपल्या घराच्या प्रांगणात 'शारदीय ज्ञानसत्र' नावाने व्याख्यानमाला आयोजित करीत असत. यासाठी अहिताग्नींचा अहिताग्नींचा असा दंडक होता की सभेसाठी येणाऱ्या सर्वांनी डोक्यावर टोपी घातली असली पाहिजे. एका वर्षीच्या ज्ञानसत्रात आचार्य अत्र्यांचे व्याख्यान आयोजित केले होते. अत्रे व्याख्यानाला आले त्या वेळी त्यांच्या डोक्यावर टोपी नव्हती. अहिताग्नी परखड स्वभावाचे तर अत्रे कोणालाही न जुमानणारे! आता काय होणार याची श्रोत्यांना काळजी वाटू लागली. अत्रे तसेच व्याख्यानाला उभे राहिले. पण भाषण सुरू होण्यापूर्वी कोटाच्या आतल्या खिशात ठेवलेली टोपी त्यांनी गंभीरपणे काढून डोक्यावर घातली आणि मिस्किलपणे हसून म्हणाले, "मी आजवर अनेकांना टोप्या घातल्या, परंतु मला टत्तेपी घालणारे अहिताग्नी राजवाडे हे पहिलेच आहेत." ☺ फर्ग्युसन कॉलेजात आचार्य अत्रे शिकत असतांना, प्रा. कृष्णाजी महादेव खाडचे हे त्यांना इंग्रजी शिकवीत. हे प्राध्यापक वृत्तीने अत्यंत विनोदी आणि खिलाडू होते. अत्रे व इतर अवखळ विद्यार्थ्यांनी एका पोळ्याच्या दिवशी मातीचा बैल करून, त्याला सजवून प्राध्यापकांच्या टेबलावर ठेवला. प्रा. खाडचे वर्गात आल्यावर

त्यांनी तो बैल पाहिला. तेव्हा वर्गात आल्यावर त्यांनी तो बैल पाहिला. तेव्हा वर्गात खूपच हशा पिकला. प्राध्यापकांनी थोडेसे स्मित करीत विद्यार्थ्यांकडे पाहिले आणि म्हणाले, "आज लोकांचा सण आहे हे मी विसरलोच होतो!" तेव्हा हंशा पिकला. पण त्यांत अत्रे सामील झाले नाहीत.

☺ एक गृहस्थ आपण 'लोकमान्य टिळकांचे दोस्त आहोत' असे सांगत व "माझ्याशिवाय वाड्यात (टिळकांचे निवासस्थान) सुपारीचे खांड फुटत नाही."

म्हणून फुशारकी मारत. त्यावर आचार्य अत्रे त्यांना एकदा म्हणाले, "बरोबर आहे. लोकमान्यांना सुपारीचे खांड फोडण्यासाठी तुमच्यासारख्या दगडाचीच आवश्यकता आहे!"

☺ खेडूत माणसापाशी मुळातच सूक्ष्म असा विनोद असतो, असं

सांगून श्री. व्यंकटेश माडगूळकर त्यांच्या एका लेखात म्हणतात

की ते एकदा सांगोल्याला चालले होते. वाटेत माण नदी लागते. त्यांना समोरून तरणाबांड पावणा येताना दिसला. खांद्यावर गळ, हातात मासे ठेवण्याची टोपली; हा सर्व अवतार पाहून व्यंकटेशांनी त्याला सहज विचारले, "काय नदीकडून आला?" तो म्हणाला, "काय सुदीप नाई. नदीला आज एकादस (एकादशीचा उपवास) व्हाती!!"

☺ ग्रामीण कथालेखक श्री. शंकर पाटील यांना दरवर्षी दिवाळी अंकात ग्रामीण कथा

पाठविण्यासाठी एका मासिकाचे संपादक विनंती करीत. त्यात लेखाच्या मानधनाविषयी, "लखनास फूल ना फुलाची पाकळी मानधन

दिले जाईलच" असा मोठ्या कौशल्याने उल्लेख केलेला असे. शंकर पाटील दरवर्षी कथा पाठवीत. पण लेखनाचे मानधन फारच कमी मिळत असे. त्याचा शंकररावांना संताप येई. एका वर्षी मात्र शंकररावांनी संपादकास धडा शिकवण्याचे ठरवले. संपादकांचे लेखाविषयी पत्र आल्यावर शंकररावांनी त्यांना उत्तर पाठवले ते असे सालाबादप्रमाणे यंदाही कथा पाठवण्याविषयी आपले पत्र आले. त्याबद्दल आभारी आहे. आतापर्यंत पाकळ्या बऱ्याच आल्या. पण फूल मात्र आलेच नाही. यंदा आपण संपूर्ण फूलच पाठवावे. ते येताच कथा पाठवीने."

☺ ☺ ☺

आपल्या भारत देशाला ७५०० कि. मी. लांबीचा समुद्रकिनारा लाभला आहे. पूर्वेकडील अंदमान, निकोबार व पश्चिमेकडील लक्षद्वीप बेटे आपलीच आहेत. सामुद्रिक संपत्ती व आंमरराष्ट्रीय व्यापाराच्या दृष्टीनेही आपल्या भोवतालच्या सागराचे महत्त्व

नौदलातील

थरारक अनुभव

- कमोडोर बिपिनचंद्र भागवत

खूपच आहे. देशाच्या संरणासाठी आणि देशहित जपण्यासाठी, आपले भूदल, हवाईदल व नौदल सदैव सज्ज असते. लष्कराचे हे तीनही विभाग एकमेकांच्या सहकार्याने आपले कार्य पार पाडत असतात. यातील नौदलासंबंधी जनसामान्यांना फारच कमी माहिती असल्याचे आढळून येते. सागरी युद्धशास्त्र ही तर फारच अवघड, गुंतागुंतीची गोष्ट असते.

स्वातंत्र्यानंतर पहिल्या वीस वर्षातच आपल्या देशाला तीन प्रमुख युद्धे लढावी लागली. १९७१ च्या भारत-पाक युद्धातील नौदलाच्या अतुलनीय कामगिरीनंतरच देशातील सर्वांना भारतीय नौदलाविषयी जवळीक वाटू लागली. परिणामतः लहानांपासून थोरापर्यंत सर्वांच्या तोंडी, क्रूझर, डिस्ट्रॉयर, फ्रिगेटस् वगैरे असे नाविक शब्द येऊ लागले; भारतीय नौदलात त्यावेळी 'आय.एन.एस.विक्रान्त' ही एकमेव विमानवाहू युद्धनौका होती. या भव्य युद्धनौकेची

डिसेंबर १९७१

मधील भारत

पाकिस्तान युद्धात, पूर्व आघाडीवरील (बांगलादेश) भारतीय नौदलाची कामगिरी संस्मरणीय ठरली. या युद्धात प्रत्यक्ष सहभागी होऊन विशेष कर्तृत्व गाजविणाऱ्या, लेफ्टनंट बिपिनचंद्र भागवत यांचे युद्धातील अतुलनीय शौर्य, चिकाटी, धैर्य आणि उच्च दर्जाचे समुद्रीयुद्ध शास्त्राज्ञान, याबद्दल भारताच्या राष्ट्रपतींनी त्यांचा "वीरचक्र" देऊन त्यांचा गौरव केला. "महाराष्ट्र गौरव" आणि माई सावरकर प्रतिष्ठाणतर्फे "स्वातंत्र्यवीर सावरकर साहस पुरस्कार" देऊन त्यांचा गौरव करण्यात आला. १९९० मध्ये "कमोडोरे" या पदावरून ते भारतीय नौसेनेतून निवृत्त झाले. त्यांचे अनुभव त्यांच्याच शब्दात पुढे देत आहोत. ते निश्चितच तुम्हाला प्रेरणादायी ठरतील.

१९७१ मधील बंगालच्या उपसागरातील कामगिरी अद्वितीय ठरली. माझ्या सुदैवाने त्यावेळी मी याच युद्धनौकेवर होतो.

मला आठवते की, माझ्या बालपणापासूनच आमच्या घरामध्ये स्वातंत्र्यवीर सावरकरांच्या विचारांचा प्रभाव खूप होता. सैन्यातील लोकांच्या धाडसी जीवनकथा तर मी वाचत असेच, परंतु त्यांचं जीवन प्रत्यक्ष अगदी जवळून बघण्याचा अनुभव मिळाला. माझे थोरले बंधु स्कवॉड्रन लीडर सुरेश भागवत भारतीय वायुसेनेत १९६५ पासून वैमानिक होते. ते लढाऊ (fighter) जातीची विमाने चालवत असत. उत्तम दर्जाचे फायटर पायलट व इन्स्ट्रक्टर म्हणून त्यांचा भारतीय सर्वांच्या प्रभावामुळे मी शाळेपासून सैन्यातील जीवनाकडे फारच त्याचवेळी सैन्यात जाण्याचा निश्चय केला होता. माझ्या या निश्चयाला आईवडिलांसह घरातील सर्वांनीच पूर्ण पाठिंबा दिला.

पुण्याच्या फर्ग्युसन महाविद्यालयातून विज्ञान शाखेची पदवी घेतल्यानंतर मी नौदलात एक्झिक्युटिव्ह (Executive) ब्रँचमध्ये १९६४ ला अधिकारी म्हणून कमिशन मिळवले. पुढे १९६५ ला अधिकारी म्हणून कमिशन मिळवले. पुढे १९६५ च्या ऑगस्ट सप्टेंबरमध्ये जेव्हा दुसरे

हमें चाहिए शान्ति, जिन्दगी हमको प्यारी, हमें चाहिए शान्ति, सृजन की है तैयारी ।।

विवकनिष्ठ विचारसरणी हाच खरा धर्म ! प्रायोजक : डॉ. मुकुंद करंबेळकर, चाळीसगाव

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

भारत-पाक युद्ध सुरू झाले. त्यात माझ्या बंधुंनी, स्क्वॉड्रन लीडर सुरेशनी फार विशेष कामगिरी केली. पाकिस्तानातील सरगोधा विमानतळावर यशस्वी हल्ला केल्यानंतर परतताना त्यांचं विमान बेपत्ता झालं ते आजतागायत परतले नाही. सुरेश बेपत्ता होण्याने सर्व कुटुंबाला जबर धक्का बसणं साहजिकच होतं. अशावेळी मी आरमारातील विमानदलात (Fleet Air Arm) जाण्याची इच्छा आई-वडिलांजवळ व्यक्त केली. तरीही काहीही आढेवेढे न घेता त्यांनी मला लगेच संमती दिली. सुरेशच्या दुर्घटनेनंतरही त्यांचं मन किती घट्ट होतं याचीच ही प्रचिती होती.

१९६६ च्या मध्याला मी आरमा-रातील विमान विभागात शिक्षणासाठी प्रवेश घेतला. माझं प्राथमिक व उच्च नॅव्हिगेशन शिक्षण भारतीय वायुसेनेत (Indian Air Force) पूर्ण झाल्यानंतर माझी नियुक्ती, भारतीय नौदलातील त्यावेळची एकमेव विमानवाहू युद्धनौका, 'आय. एन. एस. विक्रांत' वरील "अॅलिझ" विमानपथकात (AirSquadron) करण्यात आली. अशाप्रकारे मी भारतीय नौदलातील विमानशाखेत "नेव्हल ऑब्झरवर" (Naval Observer) म्हणून समाविष्ट झालो. नौदलातील जहाजांचं नॅव्हिगेशन करणाऱ्या अधिकाऱ्याला नॅव्हिगेटर म्हणतात. परंतु विमानात हे काम जो करतो त्याला ऑब्झरवर म्हणतात. ऑब्झरवरची भूमिका ही वायुसेनेतील नॅव्हिगेटरपेक्षा फारच वेगळी आणि महत्त्वपूर्ण असते.

नौदलातील ऑब्झरवरला विमानाच्या नॅव्हिगेशनबरोबरच इतर अनेक कामे जबाबदारीने पार पाडायची असतात. त्याच्या या इतर महत्त्वाच्या कामांमध्ये पुढील गोष्टी येतात. समुद्रावर टेहळणी करित शत्रूच्या पाणबुड्यांचा शोध घेऊन त्यांचा विनाश करण्याचे नियोजन करणे. या नियोजनाप्रमाणे विमानांच्या कारवायांचे सतत नियमन करणे, प्रत्यक्ष पाणबुडीविरोधी कारवाई चालू असताना, त्यात भाग घेणाऱ्या आपल्या इतर जहाजांच्या व विमानांच्या कृतीत एकसूत्रता ठेवणे आणि सर्व शस्त्रास्त्रांची शक्ती शत्रूच्या पाणबुडीचा नाश होईपर्यंत एकत्रित राहण्यासाठी, नियंत्रण ठेवणे. त्यासाठी जरूर असणाऱ्या विमानातील शस्त्रास्त्रांची योग्यवेळी अचूक निवड करणे, शत्रूच्या पाणबुडीच्या पाण्याखालच्या हालचालींवर सतत लक्ष ठेवत त्यावर अचूक मारा करण्यासाठी वेगवेगळे डावपेच (Tactice) वापरणे आणि अशावेळी शत्रूकडून त्याच्या पाणबुडीला वाचवण्यासाठी कुमक पोहोचू न देणे, याचीही जबाबदारी तो पार पाडीत असतो. थोडक्यात नेव्हल ऑब्झरवर विमानातून संपूर्ण 'ऑपरेशन'चं नियंत्रण आणि नियमन करित असतो.

आय. एन. एस. विक्रांत ही एक ७०५ फूट लांब व १२० फूट रुंदीची प्रभावशाली व स्वयंसिद्ध विमानवाहू नौका होती. या नौकेत वेगवेगळ्या प्रकारची जवळजवळ ३० विमाने ठेवण्याची व त्यांच्या ऑपरेशन्ससाठी आणि देखभालीसाठी आणि लागणारी

सर्व साधनसामुग्री बाळगण्याची क्षमता होती. एकाच वेळी युद्धाच्या तीनही माध्यमात, हवेत, पाण्यावर आणि पाण्याखाली युद्ध करण्याची क्षमता या युद्धनौकेत होती. शत्रूच्या लढाऊ विमानांशी लढण्यासाठी आणि पाण्यावरील जहाजांवर लांब पल्ल्यावर हल्ले करून त्यांना नष्ट करण्यासाठी "सी हॉक" या फायटर विमानांचा ताफा (स्क्वॉड्रन) तर समुद्रावर टेहळणी करण्यासाठी व पाणबुड्यांचा शोध घेऊन त्यांचा विनाश करण्यासाठी फेंच बनावटीच्या "अॅलिझ" विमानांचा ताफा या युद्धनौकेवर कायम असे. ही विमाने चालत्या बोटीवर 'कॅटपल्ट'च्या साहाय्याने फक्त ११० फुटांमध्ये उड्डाण व 'अरेस्टर गियर'च्या साहाय्याने २५० फुटांमध्ये बोटीवर उतरू शकतात. याशिवाय भारतीय बनावटीच्या 'चेतक' हकिलकॉप्टर्सचा एक लहानसा ताफाही आय. एन. एस. विक्रांतवर कायम असे.

अॅलिझ ही विमाने 'अॅटी सबमरीन वॉरफेअर' म्हणजे समुद्रावर शत्रूच्या पाणबुड्यांचा शोध घेणे आणि त्यांचा विनाश करणे या प्रमुख कामगिरीसाठी असतात. तसेच समुद्री गस्त, टेहळणी या कामांसाठीही ही विमाने अत्यंत उपयुक्त ठरली आहेत. या कामगिरीसाठी आवश्यक ती अत्याधुनिक शस्त्रसामुग्री या विमानांमध्ये असते. शिवायही विमाने शत्रूच्या बंदरात लपत छपत पाणसुरंग (Mines) पेरण्याचेही कार्य करू शकतात.

१९७१ च्या भारत-पाक युद्धाचे मूळ मुख्यत्वे १९७०

मधील पूर्व पाकिस्तानातल्या राजकीयव सामाजिक घडामोडींतून घट्ट होऊ लागले होते. पूर्व पाकिस्तानात शेख मुजिबूर रहेमान यांचे नेतृत्व उदयाला आले. त्यांच्या 'अवामी लीग' पार्टीने निवडणुकीत बहुमत मिळवले व प्रांतीयस्वायत्तेची मागणी केली. त्यांच्या पार्टीला मिळालेल्या बहुमताने जनरल याह्याखान यांचे राजकीयवर्चस्व धोक्यात आले. यामुळे पाकिस्तानातील सत्ताधारी लष्करप्रमुख जनरल याह्याखान यांनी नॅशनल असॅंबलीची बैठक बोलावयास टाळाटाळ सुरू करून प्रसंग लांबणीवरच टाकला. साहजिकच पूर्व पाकिस्तानातील जनतेने क्रोधित होऊन १९७१ च्या सुरुवातीला जोरदार उठाव केला. पुढील ३-४ महिन्यात या बंगाली मुस्लिमांचा उठाव दडपून टाकण्यासाठी पाकिस्तानने अनेक कृष्णकृत्ये केली. त्यांचा मुख्यरोष होता तो बुद्धिवंत वर्गावर कारण जनमानसात स्वातंत्र्याची प्रेरणा जागृत करून ती तेवत ठेवण्यासाठी हा वर्ग प्रयत्नशील असे. त्यामुळे या वर्गाला खून, लूटमार, स्त्रियांवरील अत्याचार आणि इतर अनेक खडतर प्रसंगांना सतत तोंड द्यावे लागे. अशा अवस्थेतील निर्वासितांचे लोंढेच्या लोंढे असहायपणे आश्रयासाठी भारतात देऊ लागले. पाकिस्तानाने त्यांना परत आपल्या देशात सामील करून घेण्यास नकार दिल्याने, भारताच्या अथर्व्यवस्थेवर व इतर सुविधांवर प्रचंड ताण पडू लागला व तो सामान्य भारतीय नागरिकांवर "निर्वासित कर" या रूपाने पडला.

१९७१ मे-जून पासून पूर्व पाकिस्तानातील बंगाली जनतेचा उठाव दडपून टाकण्यासाठी, पश्चिम पाकिस्तानातून समुद्रमार्गे रसद, दारूगोळा व युद्धसामुग्री याची जोरादार वाहतूक सुरू झाली होती. यावर नजर ठेवणे भारताच्या हिताच्या दृष्टीने फार महत्त्वाचे होते. नौदलाची बंगालच्याउपसागरातील गस्त व टेहळणी व्यवस्था मजबूत करण्यासाठी, विमानवाहू युद्धनौका विक्रांत आणि त्याबरोबर अन्य काही युद्धनौका तैनात केल्या गेल्या. ऑक्टोबर-नोव्हेंबर महिन्याच्या सुमाराला हा तणाव अगदी शिगेला पोहोचला होता. भारतीय नौसेनेची बंगालच्या उपसागरातील गस्त तीव्र केली गेली होती.

तो दिवस होता ३ डिसेंबर १९७१. पूर्व पाकिस्तानची नाकेबंदी करायचा आदेश मिळाल्याने विक्रांतवरील हवाई उड्डाणात तीव्रतेने वाढ झाली होती. यामुळे पूर्व पाकिस्तानातील शत्रूच्या सैन्याची कोंडी सुरू झाली होती. विक्रांतवरील विमाने शत्रूंना मदत करणाऱ्या बोटींवर हल्ले करून त्यांना जलसमाधी देण्यात कार्यरत होती. अॅलिझे विमानपथकाने रात्रदिवस समुद्रावर गस्त ठेवली. शिवाय, बरीसाल कॉक्स बझार, दो हजारी, चितगाव, खुलना वगैरे बंदरे, विमाने व शत्रूची ठाणी, यावर सतत बॉम्बहल्ले करून शत्रूची यंत्रसामुग्री, दारूगोळा, रडार व संचार नियंत्रण केंद्रे नष्ट करून, सर्व युद्धयंत्रणा मोडकळीस आणली होती.

अॅलिझेच्या प्रत्येक

उड्डाणाच्यावेळी त्यात एक पायलट, ऑब्झरवर आणि रडार ऑपरेटर असा 'कू' असे. आमच्या स्कवॉड्रननी शत्रूवरील दबाव कायम ठेवला होता. यावेळी आम्हाला बातमी कळली की पाकिस्तानचा पूर्वेकडील नौसेनेचा मुख्य अधिकारी समुद्रमार्गे पळून जाण्याच्या प्रयत्नात आहे. परंतु त्याच्या पलायनची अचूक जागा माहीत नव्हती. त्यासाठी पूर्व पाकिस्तानलगतच्या सागरी विभागाची बारकाईने टेहळणी करणे अत्यंत जरूरीचे होते. सुदैवाने ही जबाबदारी माझ्यावर सोपविण्यात आली आणि त्यासाठी मी एक 'सर्च प्लॅन' तयार केला. माझ्या विमानाचा इतर 'कू' पायलट लेफ्टनंट कमांडर रामसागर व रडार ऑपरेटर लेफ्टनंट केशरसिंह पवार हे होते. आमच्या विमानाने विक्रांतवरून उड्डाण केल्यानंतर सर्च प्लॅननुसार कामकाज सुरू केले. समुद्रावरील प्रत्येक लहानसहान वस्तुचीही पूर्ण छाननी करत होतो. त्यासाठी जरूरीप्रमाणे कधी अगदी ५० फुटांवरून तर कधी ५०० फुटांवरून तर कधी ५०० फुटांवरून आम्ही उड्डाण करित होतो. कोळ्यांच्या लहान लहान नौकाही नजरेतून सुटत नव्हत्या. पाण्यावरील प्रत्येक वस्तुची नोंद विमानातील नकाशावर केली जात होती. इतक्यात पाण्यावर एक विचित्र तरंगणारी वस्तू लांबपल्ल्यांवर दिसली. विमान खाली आणून ४० फुटांवरून उड्डाण सुरू केले. जसजसे जवळ जाऊ लागलो तसतशी ती वस्तू

राष्ट्रभक्ति के जीवन रस से, हर जीवन का घट हम भर दें। वैभवशाली उस अतीत को, वर्तमान में आज बदल दें।

१५

With Best Compliments from **SUNIKEM ENTERPRISES, PUNE**

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

वेगळ्या दिशेने वळण्याचे प्रयत्न करू लागली. साधारणपणे १५ मैल दूर असताना मी हेरलं की तो अन्य काही वस्तू नसून “कॅम्प्लेज” (Camouflage) केलेली एक लहान युद्धनौका आहे. बोटीचा वरील सर्व भाग झाडा झुडपांच्या फांद्या व पानांनी झाकण्याचा प्रयत्न केला होता. दुरूनच पुन्हा निरखून पहिल्यावर असे लक्षात आले की ही युद्धनौका आणखी दोन लहान बोटी सोबत बांधून नेत होती. पुढील निरीक्षणात, ही युद्धनौका पाकिस्तानी गनबोट होती, असे लक्षात आले. ताबडतोब उंच उड्डाण करून मी विक्रांतला शत्रूच्या अस्तित्वाची अचूक माहिती रेडीओद्वारे दिली. विक्रांत यावेळी साधारणपणे १००-११० मैल दूरवर होती. विक्रांतच्या कॅप्टनने आम्हाला त्या बोटी बुडवण्याचा आदेश दिला. माझ्या विमानात त्यावेळी सबमरीनवर मारा करण्याची रॉकेटस् व डेपथचार्जेस ही शस्त्रे होती. शत्रूवर मारा कोणत्या शस्त्राने व कशा पद्धतीने करायचा याचा सर्वांगीण विचार करून आम्ही ३००० फुटांवरून प्रथम रॉकेटस्ने हल्ला चढविला. यातील काही रॉकेटस् पाकिस्तानी युद्धनौकेच्या सोबत असलेल्या लहान बोटींना लागली. कदाचित त्या बोटींमध्ये स्फोटक पदार्थ असल्याने त्याला आग लागल्याचे आम्ही पाहिले. पाकिस्तानी गनबोटीने आमचा इरादा ओळखून शरणागतीचे पांढरे निशाण फडकविले. हा एक शत्रूचा चकवा डाव होता, हे आम्ही पूर्ण ओळखले होते. आमचे विमान थोडेसे जवळ

गेल्यावर गनबोटीने आमच्या विमानावर विमानविरोधी तोफांचा मारा सुरू केला. यावेळी पांढरे निशाण फडकतच होते. हल्ला चुकवून एका विशिष्ट दिशेने आम्ही आमचे विमान गनबोटीच्या अवघ्या १०० फूट उंचावरून नेऊन डेपथचार्जेचा हुकमी हल्ला केला. हा हल्ला करत असताना शत्रूच्या काही गोळ्याही अॅलिडेत्न आरपार गेल्या होत्या. परंतु आम्ही आमच्या कामात यशस्वी झालो होतो. गनबोट आता बुडू लागली होती. बोटीवरील नौसैनिक पाण्यात उड्या मारताना आम्हाला दिसले. आमच्या नशीबाने शत्रूच्या गोळ्यांमुळे आम्हा कोणाही ‘क्रू’ला इजा झाली नव्हती. परंतु विमानाची संपूर्ण रडार व संचार यंत्रणा निकामी झाली होती. विजेवर चालणी बहुतेक सर्व यंत्रणा बंद झाली. विक्रांतशी संपर्क तुटला. विमानाच्या एका फ्युएल टँकमधून इंधन हळूहळू गळत होते. परंतु कर्मधर्मसंयोगाने त्याने पेट घेतला नव्हता. हायड्रॉलिक टँकला गोळी लागल्याने त्यातील तेलही गळू लागले होते. त्यामुळे विमानाची चाके नंतर खाली करणे शक्य झाले नसते. म्हणून ताबडतोब ती खाली केली. रडार व कंपास नादुरूस्त झाल्याने अचूक दिशा समजणे कठीण होते. इमर्जन्सी कंपासचा उपयोग मर्यादितच होतो. अशावेळी नकाशावर आधी केलेल्या बारीकसारीक नोंदीच्या अनुषंगानेच नॅवीगेशन आम्ही करत होतो. अशा परिस्थितीत आधी नोंदी केलेली, शत्रूची एक अर्धवट बुडलेल्या

बोटीची खूण पटली आणि मार्ग पक्का झाला. साधारणपणे ४० ते ५० मिनिटे आणखी उड्डाण केल्यानंतर आमचं आणखी उड्डाण केल्यानंतर आमचं घायाळ अवस्थेतील विमान आम्ही पुन्हा विक्रांतवर सुखरूप उतरवले. कामगिरी यशस्वीरित्या पार पाडल्यामुळे विक्रांतवरील सर्वानाच फर आनंद झाला होता. भारतीय नौसेनेच्या पूर्वेकडील युद्धातील कार्यात ही एक महत्त्वाची घटना ठरली. पाकिस्तानातील पूर्वेकडील सेनेची संपूर्ण कोंडी झाली होती. अशा परिस्थितीत पाकिस्तानच्या पूर्व विभागाचे लष्करप्रमुख लेफ्टनंट जनरल नियाझी यांच्यावर फार कठीण निर्णयाचा प्रसंग गुदरला. त्यांना आता एक कोणतातरी पर्याय स्वीकारणं भाग होतं लढत राहून ९४,००० पाकिस्तानी सैनिकांचा विनाश वा संपूर्ण शरणागती. त्यांनी बिनशर्त शरणागतीचा मार्ग स्वीकारला आणि १६ डिसेंबर १९७१ रोजी ढाका येथे शरणागतीच्या कागपत्रांवर स्वाक्षरी केली. भारतीय भूसेना, वायुसेना आणि नौसेना यांच्या संयुक्त प्रयत्नांना यश आले. भारताने युद्धभूमीवर निर्विवाद विजय मिळविला आणि आपल्या सहकार्यांमुळेच आजच्या बांगलादेशाची निर्मिती झाली व बांगलादेशात “आमार सोमार बांगला” चे स्वर निनादू लागले.

○○○

कमोडोर बिपिनचंद्र भागवत,
(वीरचक्र, निवृत्त)
१९२९, शिवाजी नगर,
फर्ग्युसन कॉलेज रोड,
ज्ञानेश्वर पादुका चौक, पुणे-१६.

स्पेनमध्ये युद्ध चालले होते. शत्रुसैन्याने मॉड्रिड शहराला वेढा घातला होता. शहराच्या चारी बाजूंनी शत्रुने नाकेबंदी केली होती. शहरातील अन्नधान्यांचा साठा संपला होता. बाहेरून येणारे अन्नधान्य येणे, बंद झाले होते. शत्रुसैन्याचा वेढा उठण्याची चिन्हं दिसेना. मॉड्रिड शहरातील सारे नागरिक हवालदिल झाले होते.

अन्नधान्य संपल्यामुळे लोकांना उपवास घडू लागले. लोक भुकेने व्याकूळ होऊ लागले. मोठी माणसे पाणी पिऊन वा अन्य प्रकारे भूक सहन करू शकत होते. पण लहान मुलांचे काय? ती तर भूक लागली की आई-वडिलांना खायला मागत. खायला मिळाले नाही तर रडत, ओरडत. पण जवळ अन्नपदार्थच नाहीत तर आई-वडिल तरी त्यांना खायला कोठून देणार ? बिचारे अगतिक होऊन त्यांना समजविण्याचा प्रयत्न करीत. मुलांचे केविलवाणे चेहरे पाहून, त्यांच्या डोळ्यातून अश्रुधारा वाहायच्या. मुलांचे करूण स्वरातले रडणे, त्यांची सारखी अन्नाची मागणी ऐकून त्यांचे मातृ-पितृ हृदय पिळवटून जाई. पण परिस्थितीपुढे त्यांना काहीच करता येत नव्हते. ते साहाय्य होते अगतिक होते.

आतापर्यंत त्यांनी शत्रुसैन्याशी नेटाने, धैर्याने सामना केला होता. मुलांचे भुकेविना होणारे हाल पाहून त्यांचे धैर्यही सुटू लागले. शत्रुपुढे शरणागती पत्करावी, असे विचार मॉड्रिड शहर वासियांच्या मनात येऊ लागले.

आमच्यापेक्षा देश मोठा आहे.

- सुभाष बारी

शत्रुसैन्याच्या एका खबऱ्याने त्यांच्या सेनापतीला शहरातील सारी परिस्थिती कळवली. अन्न-पाण्यावाचून मुलांचे होणारे हाल ही माहिती ऐकून शत्रुसैन्याच्या सेनापतीचे हृदय पिळवटून गेले. तो एक शूर सेनापती असला तरी माणूसही होताच. स्वभावाने दयाळू होता. त्याने विचार केला. आमची शत्रूता सैन्याबरोबर आहे. मुलांबरोबर नाही. एक माणूस म्हणून मुलांच्या अन्न-पाण्याची सोय करणे आपले कर्तव्य आहे. त्याने आपल्या सहकार्याला बोलावले व सांगितले,

“एक विमान तयार करा आणि या विमानातून मॉड्रिड शहरातील मुलांसाठी डबल रोटीची पाकीटे टाका.”

“सर, तुमचा उद्देश चांगला आहे. पण आपले विमान पाडण्यात आले तर ?” सहकाऱ्याने प्रश्न उपस्थित केला.

“त्याची पर्वा करू नका. विमानापेक्षा मुलांची भूक महत्त्वाची आहे.” सेनापती म्हणाला.

सेनापतीच्या सहकाऱ्याने हुकूमप्रमाणे त्या दिवशी संध्याकाळी एका विमानातून डबल रोटीची पाकिटे मॉड्रिड शहरात टाकली. विमानातून टाकण्यात येणारी अन्नाची पाकीटे पाहून घराघरातून लोक बाहेर थांबले. पटपटा त्यांनी पाकिटे गोळा केली. डबल रोटीची अन्नाची पाकीटे पाहून त्यांची भूक उसळीमारून वर आली.

एवढ्यात मुलांचे एक टोळके तेथे आले. त्यांनी लोकांच्या हातातून ती पाकीटे परत घेतली. गोळा केलेली सारी पाकीटे त्यांनी जवळच्या पोलीस चौकीत नेऊन दिली. पोलीस चौकीच्या त्या अधिकाऱ्याला मुले म्हणाली,

“शत्रुने आमची परिस्थिती जाणून आमच्यावर दया दाखवली आहे. आम्ही कोणाच्या दयेवर जगणार नाही. आमचे आमच्या देशावर प्रामाणिक प्रेम आहे.

अपने धरती, अपना अम्बर, अपना हिन्दुस्थान । हिम्मत अपनी, ताकत अपनी, अपना वीर जवान ॥

प्रायोजक : स्वस्तिक बिल्डर्स (अनिल लोढा, राजेंद्र गोठी) मखमलाबाद नाक्याजवळ, नाशिक ☎ ५१३६६०

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

आमच्या देशासाठी प्रसंगी आम्ही प्राणत्याग करू. आम्हाला कोणाची दया वा उपकार नको आहेत. त्यांनी विमानातून टाकलेली ही अन्नाची पाकीटे त्यांना परत करा.”

मुलांचे बोलणे ऐकून, त्यांचे देशावर असलेले प्रेम पाहून, तो पोलीस अधिकारी चकित झाला. भारावून गेला. ती अन्नाची पाकीटे की, त्याच्या समोर ठेऊन सारी मुले आपापल्या घरी परत गेली.

दुसरे दिवशी सकाळी शत्रुसैन्याच्या सेनापतीला त्याचे सेनाधिकारी सांगत होते, “काल “माझा या गोष्टीवर विश्वास बसत नाही आहे.” सेनापती आश्चर्याने म्हणाला. “अन्न-पाण्यावाचून भुकेने व्याकूळ झालेली माणसे, मुले, मिळालेली पाकीटे कधीच परत करणार नाहीत.”

“सर, आपलं म्हणणं खरं आहे. पण आपण टाकलेली पाकीटे परत करण्यात आलेली आहेत. तुम्ही प्रत्यक्ष पाहून खात्री करू शकता,”

सेनाधिकारी म्हणाले.

“चला प्रत्यक्ष खात्रीच करूया.” सेनापती म्हणाला. त्याचा अजूनही विश्वास बसत नव्हता.

सीमेवर पलीकडे मॉड्रिड शहर दिसत होत. सीमेवर सैनिकाची गस्त चालू होती. लढण्यासाठी सैनिकांना बसवण्यासाठी खंदक रोवून ठेवले होते. सेनापतीने शहरात टाकलेली पाकीटे परत

त्या खंदकांमध्ये जशीच्या तशी टाकण्यात आली होती. परत करण्यात आली होती. त्या सोबत एक चिड्ठी पण होती. सेनापतीने ती उघडून वाचली. त्यात लिहिलं होतं-

प्रिय.....

तुम्ही दयावंत होऊन विमानातून आमच्यासाठी अन्नपाकीटे टाकलीत. त्याबद्दल आभार. परंतु आम्ही ही अन्न पाकीटे स्वीकारू शकत नाही. त्याबद्दल क्षमस्व. ती आपल्याला साभार परत करत आहोत.

आमचे आमच्या देशावर जिवापाड प्रेम आहे. आमच्यापेक्षा देश मोठा आहे. देशासाठी आम्ही भुकेवर विजय मिळवू शकतो. प्रसंगी प्राण त्याग करू शकतो. शत्रुसाठी लढता लढता बलिदान करू शकतो. तुम्ही आमच्यावर

आक्रमण करून विजय मिळवू शकणार नाही. अखेर तुम्हाला निराश होऊन परत जावे लागेल.

धन्यवाद !

सेनापतीने पत्र पुन्हा पुन्हा वाचले. तो म्हणाला, “ज्या देशात जन्मलेली मुले मातृभूमीसाठी एखादा मोठा त्याग करू शकतात त्या धरतीला कधीही जिंकता येणार नाही. आपल्याला परत गेलं पाहिजे.”

त्या दिवशी शत्रु सैन्याने मॉड्रिड शहरावरचा वेढा उठवला. सैन्य घेऊन सेनापती निघून गेला.

हा विक्रम त्या देशप्रेमी मुलांचा होता. त्यांच्या देशप्रेमाने भरलेल्या विचाराचा होता. देशासाठी प्राणत्याग करणाऱ्या त्यागाचा होता.

○○○

- सुभाष बारी

२५८ ब, महात्मा फुले पेठ, पुणे - ४२.

...पया... तुम्हाला ठाऊक नाही?
कॅचकिविशिंगच्या आदी टॅक्सकिविशिंग
शालेलं असतं म्हणजे!

प्रिय अनुज,

हे पत्र तुझ्या हातात पडेल तोपर्यंत स्वतःभोवती गिरक्या घेतघेत वसुंधरेनं सूर्याभोवती आणखी एक प्रदक्षिणा पूर्ण केली असेल. दिवस, वर्ष येतात - जातात. पण नुसतीच येऊन जात नाहीत. अनेक घटना, स्थित्यंतरं घडवत जातात. तुला, मला, आपल्या संपूर्ण समाजाला - देशाला, खरंतर संपूर्ण जगालाच बदलत, घडवत जातात. सहज आठवायला बसलोय तर वर्षभरातल्या अशा कितीतरी घटना - घडामोडींच्या आठवणींनी मनात फेर धरलाय. आपल्या देशाच्या दृष्टीनं मला महत्त्वाच्या वाटणाऱ्या त्यातल्या काहींना शब्दात बांधून तुझ्या भेटीला पाठवायला पाहतोय मी.

करनाम मल्लेश्वरी नावाच्या सबलेनं सिडनी ऑलिंपिकमध्ये कास्यंपदक मिळवलं आणि भारताची अब्रूच जणू स्वबळावर तोलून जमली तेवढी वाचवली. धर्म - संस्कृतीच्या रक्षणासाठी कंबर कसलेल्या काही मंडळींनी वाराणसीत 'वॉटर' नावाच्या चित्रपटाचं चित्रीकरण बंद पाडण्याचा पुरुषार्थ केला. देशात अनेक अभयारण्यांमध्ये पशूंचे नाहक बळी गेले. क्रिकेटमधल्या 'मॅच-फिक्सिंग'चे कित्येक बळी उघडकीला आले. आपण भारतीय लोक संख्येनं एक अब्ज झालो. 'पु.लं.' गेले... खरंच ! कितीकिती घडून गेलंय या एकाच वर्षात!

इंडियन एअरलाईन्सच्या या विमानाचं पाकिस्तानप्रेरीत चाच्यांनी अपहरण करून आपल्या

मागोवा २०००

सगळ्यांचाच जीव टांगणीला लावला होता त्याला एक वर्ष झालं. आठवतंय?

या विमानातल्या १८७ जणांचा जीव वाचावा यासाठी आपल्याला ३ कडूर दहशतवाद्यांना सोडून द्यावं लागलं होतं. पण काश्मिरात दहशतवादामुळे या वर्षभरात सुमारे दोन हजार जणांना जीव गमवावा लागला. हे तुला माहितीय? काश्मीरमध्ये 'जिहाद' करण्याची दहशतवाद्यांची धमकी, नंतर काही काळ त्यांनी केलेली शस्त्रसंधी, पुढे पाकिस्तानची फूस मिळाल्यामुळे त्यांच्याशी चाललेली बोलणी फिसकटणं, मध्येच जम्मू-काश्मीरच्या राज्य सरकारनं केलेली स्वायत्ततेची मागणी, रमझानच्या महिन्यात, भारत सरकारनं घोषित केलेली एकतर्फी युद्धबंदी. काश्मीर हा वर्षभर कायमच चर्चेतला विषय राहिला. काश्मीरचा प्रश्न नेमका काय आहे? याबाबत मिळेल तेवढं आवर्जून वाच. इतरांना विचार. याबाबतीत तू सविस्तर समजून घ्यायलाच हवंस.

राजकीय क्षेत्रातलं आपलं यावर्षीतलं उल्लेखनीय यश कुठलं म्हणशील तर सर्वच देशांबरोबर आपले सुधारलेले आंतरराष्ट्रीय संबंध. (आपल्या हट्टी शेजारी

- विक्रम वाळिंबे

भावाचा पाकिस्तानचा - अपवाद वगळता !) अमेरिकेचे अध्यक्ष बिल क्लिंटन आणि रशियन अध्यक्ष व्लादिमिर पुतिन यांच्या भारतभेटी आणि आपल्या पंतप्रधानांचा अमेरिका दौरा या याबाबतीत विशेष गाजलेल्या आणि लक्षात राहणाऱ्या गोष्टी. अन्य अनेक राष्ट्रप्रमुख - प्रतिनिधींनीही भारताला भेटी दिल्या. व्यापार, शास्त्र - तंत्रज्ञान, संरक्षण अशा महत्त्वाच्या क्षेत्रात यानिमित्तानं जगातल्या अनेक राष्ट्रांशी आपले करार झाले. १९९८ साली आपण केलेल्या अणुस्फोटानंतर निर्माण झालेले गैरसमज, दुरावा, निर्बंध हळूहळू दूर व्हायला लागले आहेत. सलोखा वाढत आहे. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या सुरक्षा समितीत भारताला कायमचा सदस्य केलं जावं या मागणीला तसंच काश्मीर-पाकिस्तान बाबतच्या आपल्या भूमिकेला जगभरातून पाठिंबा मिळतो आहे.

देशातर्गत राजकीय

विश्व मुकुट था भारत अपना, आज रहा यह केवल सपना । निज तप बल से हम सबको है, स्वर्ण-काल वह फिर से लाना।

१९

चि. हृषिकेश कुलकर्णीकडून छात्र प्रबोधनच्या वाचकांना हार्दिक शुभेच्छा !

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

घडामोडींमध्ये ३ नवीन राज्यांची निर्मिती ही यावर्षीची प्रमुख घटना म्हणावी लागेल. मध्यप्रदेशातून छत्तीसगड, बिहारमधून झारखंड आणि उत्तरप्रदेशातून उत्तरांचल ही नवीन राज्यं वेगळी केली गेली. मोठ्या राज्यांमध्ये या प्रदेशांच्या विकासाकडे दुर्लक्ष होत असल्याची, डावललं जात असल्याची, शोषण होत असल्याची भावना होती. आता नवीन राज्यं स्थापन झाल्यावर तरी नव्या राज्यकर्त्यांनी स्वार्थ दूर ठेवून प्रदेशांच्या प्रश्नांवर लक्ष केंद्रीत करावं असं या नवीन राज्यांमधल्या जनतेचं मागणं आहे.

याचबरोबर दुसरा एक विषय गाजला तो म्हणजे राज्यघटनेचं पुनरावलोकन. १९५० साली प्रजासत्ताक भारताची नवी राज्यघटना लागू झाली हे तुला माहित आहे. गेल्या ५० वर्षांतला अनुभव लक्षात घेऊन, घटनेत आजच्याकाळाला योग्य असे बदल सुचवण्यासाठी यावर्षी केंद्रसरकारनं एक आयोग नेमला. या गोष्टीवरून देशात बराच वादंग झाला. सरकारला हुकूमशाही आणायची आहे इथपासून ते दलितांच्या हक्कांना धोका आहे, सर्वधर्मसमभावाला धोका आहे असे अनेक आरोप विरोधकांकडून करण्यात आले.

नव्या राज्यांची निर्मिती किंवा पुनरावलोकनाद्वारे घटनेत बदल करणं या स्वरूपाच्या बदलांना अपेक्षित व्यवस्थेतले किंवा संरचनेतले बदल असं म्हणतात. आवश्यक तेव्हा असे बदल करायलाच हवेत. एवढेच बदल करणं कित्येकदा अतिशय वरवरचं

ठरतं. मुळात आपल्या म्हणजे माणसांच्या वृत्ती, प्रेरणा, कृती बदलल्या नाहीत तर कुठलीही व्यवस्था काय करणार? असं मला वाटून गेलं. तुला याबाबतीत काय वाटतं? परिस्थितीमध्ये खरे, मूलगामी बदल घडवण्यासाठी काय केलं पाहिजे? तू, मी आपण सगळेच काय करू शकू?

अशा बदलांसाठी झटणाऱ्या, आयुष्य वेचणाऱ्या व्यक्तींचं समाजाच्या वाटचालीत मोलाचं स्थान असतं. उपेक्षा किंवा गौरव यातलं काहीही वाटचाला आलं तरी ती आपला मार्ग चालतच राहतात. 'आनंदवनीचे कर्मयोगी' बाबा आमटे यांचा यावर्षी गांधी शांतता पुरस्कारानं गौरव झाला. कुष्ठरोग निवारण आणि कुष्ठरूग्णांचं समाजात सन्मानानं पुनर्वसन याबाबतीतलं बाबांचं काम प्रत्येकच भारतीयासाठी वंदनीय आहे. मॅगसेसे पुरस्काराचं नावही तू ऐकलं असशील. आशिया खंडातलं नोबेल पारितोषिक असं मॅगसेसे पुरस्कारांबाबत गौरवानं म्हटलं जातं. राजस्थातल्या खेडुतांना त्यांचे अधिकार मिळवून देण्यासाठी संघर्ष करणाऱ्या अरुणा रॉय आणि झोपडपट्टीवासियांचे प्रश्न सुटावेत यासाठी संघटना उभारून काम करत असलेले आपल्या मुंबईचे जॉकिन अपुरथम यांना यावर्षी मॅगसेसे पुरस्कारानं गौरवण्यात आलं. ही माणसं व्यवस्थेतल्या दोषांमुळे अडून बसलेली नाहीत. सामान्य माणसांना बरोबर घेत ती असामान्य कामं करतात.

अशाच एका कामातल्या कार्यकर्त्यांना मात्र यावर्षी सर्वोच्च न्यायालयाच्या निकालामुळे निराशा होण्याची वेळ आली. नर्मदा नदीवरच्या सरदार सरोवर प्रकल्पाची उंची वाढवू नये यासाठी नर्मदा बचाव आंदोलनात न्यायालयाकडे दाद मागितली होती. विकास प्रकल्पामुळे पर्यावरणाचा ऱ्हास आणि पाण्याखाली बुडणाऱ्या आदिवासी विस्थापितांच्या पुनर्वसनाचं काय? असे न. ब. आ. च्या कार्यकर्त्यांचे काही पटण्याजोगे मुद्दे आहेत. परंतु न्यायालयानं धरणाची उंची वाढवण्याला हिरवा कंदिल दाखवला आहे. स्वतः होऊनच न्यायालयाचा मार्ग चोखाळलेया कार्यकर्त्यांनी आता निर्णयाचा निषेध करण्यापेक्षा तो स्वीकारणं आणि त्याच्या योग्य अमंलबजावणीवर लक्ष केंद्रीत करणं योग्य होईल असं मला वाटलं. तू याबाबत काही वाचलंस का?

एक मात्र मानलंच पाहिजे, कुठलंही ठरलेलं काम प्रचंड पातळीवर राबवण्यात मात्र सरकारी यंत्रणेचा हात कुणीच धरू शकत नाही. उदाहरणार्थ गेल्यावर्षीप्रमाणेच यंदाही राबवण्यात आलेली पल्स पोलिओ मोहीम. एकेका दिवसात देशातल्या अक्षरशः कोट्यावधी बालकांना हे डोस दिले गेले.

पण एका बाबतीत मात्र सर्व प्रयत्न तोकडे पडतायत. लोकसंख्येचा विस्फोट. यावर्षी ११ मेला. आपली लोकसंख्या १ अब्ज झाली. वर्षाखेरपर्यंत त्यात आणखी सुमारे १ कोटींची भर

पडली असावी अंदाज आहे. लोकसंख्येवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी सरकारनं यावर्षी एक लोकसंख्या धोरण जाहीर केलंय. त्याचं काय होतं ते येत्या काही वर्षांत कळेलच.

आर्थिक घडामोडींविषयीच्या बातम्या वाचणं, ऐकणं तू टाळतोस, होय ना? मला माहितीय त्या नीरस आणि क्लिष्ट वाटतात. अहवाल, आकडेवारी, धोरणाची कलमं अन् चलनवाढ, तेजी-मंदी... ऐकायलाच नको वाटणारे शब्द! पण यावर्षी झालेल्या ३-४ महत्त्वाच्या गोष्टीतरी तुला माहिती असायलाच हव्यात म्हणून सांगून ठेवतो मी.

यावर्षी जगभरच नैसर्गिक तेलाचे भाव भडकले. त्यामधलं अर्थकारण आणि राजकारण काय असतं ती गंमत नंतर कधीतरी सांगीन तुला. सध्या एवढंच लक्षात ठेव की त्यामुळे यंदा आपल्याही देशात पेट्रो, डिझेल, रॉकेल, स्वयंपाकाचा गॅस यांचे दर सरकारला वाढवावे लागले. या इंधनांची उधळपट्टी आपल्या दैनंदिन वापरात आपण करायची नाही एवढं तरी आपण करू शकतो.

वर्षभरात देशात संप तरी किती व्हावेत? वीज कर्मचारी, गोदी कामगार, टेलिफोन खात्याचे, पोस्टाचे... सर्वच लोकांनी आपल्या मागण्यांसाठी संप केल्यानं देशाचं केवढं तरी नुकसान झालं. अडवणूक करणारे कर्मचारी आणि वेळीच योग्य वाटाघाटी आणि निर्णय न घेणारे राज्यकर्ते यांना हे कधी समजणार

असं दरवेळी वाटून गेलं.

‘अकराव्या वित्त आयोगाचा अहवाल, शिफारसी’ असं काहीतरी वाचल्याचं आठवतंय का पेपरात? आठवतंय, पण नक्की माहीत नाहीये. वित्त आयोग, काही सदस्यांचं एक तज्ञ मंडळ असतं. करांच्या रूपात जो पैसा गोळा होतो त्याचं केंद्र सरकार आणि राज्यसरकारं यांच्यात वाटप कसं करायचं, हे प्रामुख्यानं हा आयोग ठरवतो. दर ५ वर्षांनी या आयोगाची स्थापना झाली पाहिजे असं आपल्या राज्यघटनेत सांगून ठेवलं आहे. त्याप्रमाणे स्थापण्यात आलेल्या ११ व्या वित्त आयोगानं यावेळी एकूण करांपैकी २९.५% वाटा राज्यांना देण्यात यावा असं सांगितलं. अनेक राज्यांना ३३% इतका वाटा हवा होता. यावरच्या नाराजीबरोबरच विविध राज्यांमध्येमधला कर उत्पन्नाचा वाटा निश्चित करण्याच्या आयोगाच्या निकषांवरही यंदा आक्षेप घेतले गेले.

महाराष्ट्र सरकारला एनॉनची वीज परवडेनाशी झाल्याचंही अलीकडेच तू ऐकलं, वाचलं असशील. यासंबंधीत बातम्या तू नीट समजून घेत रहा. परकीय गुंतवणुक, जागतिकीकरण, खुलीकरण याविषयी तुझ्या माझ्यासारख्या सर्वसामान्यांनीही जाण आणि भान बाळगणं यापुढे अधिकाधिक आवश्यक होणार आहे.

राजकीय, सामाजिक, आर्थिक क्षेत्राबाबतच्या बातम्या नेहमीच तुझ्या ऐकण्या-वाचण्यात येत असतात. तुलनेनं शास्त्र तंत्रज्ञानविषयक घडामोडींच्या

बातम्या कमी येतात. पण शास्त्र तंत्रज्ञान हा आधुनिक जगाचा प्राण समजला जातो. त्यातही संगणक हा तर या युगाचा जणू राजाच आहे. जगभरच्या संगणकप्रणालींचा कर्दनकाळ ठरेल अशी भीती ज्या समस्येबाबत वाटत होती ती समस्या सर्वत्र वेळेत सोडवली गेल्यानं देश - परदेशांत सगळ्यांनीच सुटकेचा निःश्वास टाकला. माहिती-तंत्रज्ञान, इंटरनेटचा वापर याबाबत देशात आंध्रप्रदेशात आघाडी घेतलीय. सर्व जिल्हा कार्यालयं इंटरनेटनं एकमेकांशी जोडली जाणारं आंध्रप्रदेश हे देशातलं पहिलं राज्य ठरलं. हैदराबादला आता चंद्राबाबूचं नव्हे तर अमेरिकेचे दोन्ही बिलसुद्धा (क्लिंटन आणि गेट्स)

सायबराबादच म्हणायला लागलेत. संगणकक्षेत्राप्रमाणेच इतरही क्षेत्रातून यंदा आश्वासक घडामोडी घडल्यायत. कैगा इथली अणुउर्जाभट्टी पूर्ण क्षमतेनं काम करू लागली. नागपूरच्या ‘नीरी’ संस्थेतल्या शास्त्रज्ञांनी जैविक पद्धतीचं विघटन होणाऱ्या प्लॅस्टिकचं उत्पादन करण्याची स्वस्त पद्धत विकसित केलीय. हैद्राबादच्या शास्त्रज्ञांनी उतीसंवर्धनाद्वारे श्वानदंशावरची एक नवीन लस प्रथमच भारतात निर्माण केलीय. भारताचा आणखी एक उपग्रह इन्सॅट - ३ अवकाशात सोडला गेला. शांततेच्या आणि विकासाच्या दृष्टीनं उपयोगी असे विविध शोध लावत असतानाच युद्धसज्जतेसाठी धनुष, आकाश, त्रिशूल, पृथ्वी अशा विविध पल्ल्यांच्या

बढते जाना बढते जाना, दुर्गम पथ के अविचल राही । शांति-समर के अमर सिपाही, बाधायें रोके कितना ही ॥

२१

छात्र प्रबोधनच्या शतकोत्तर वाटचालीस हार्दिक शुभचिच्छा ! प्रायोजक : महाराष्ट्र अॅग्रीकल्चरल बायोटेक, पुणे

३०.

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

क्षेपणांस्त्रांचीही भारतानं यावर्षी यशस्वी चाचणी केली.

एखाद्या समाजाच्या सर्वच क्षेत्रांमधल्या कामगिरीचा परिणाम त्या समाजाच्या सांस्कृतिक आणि क्रीडाविषयक घडामोडींमधे होताना दिसतो असं म्हटलं जातं. याक्षेत्रात यावर्षी काही आनंददायी तर काही विचार करायला लावणाऱ्या घटना घडल्या. मूळची भारतीय असलेली तरूण लेखिका झुंपा लाहिरी हिला संपूर्ण जगात मानांचं समजलं जाणारं पुलित्झर पारितोषिक 'इंयरप्रिटर ऑफ मॅडडीज' या कथासंग्रहाबद्दल मिळालं. देशातला साहित्यातल्या कामगिरीबाबतचा सर्वोच्च ज्ञानपीठ पुरस्कार यावर्षी हिंदी साहित्यिक निर्मल वर्मा आणि पंजाबी साहित्यिक गुरुदियाल सिंग यांना मिळाय. दीपा मेहतांच्या 'वॉटर' या चित्रपटाचं चित्रीकरण काही हिंदुत्ववादी संघटनांनी बळजबरीनं बंद पाडलं ही मात्र एक लज्जास्पद घटना झाली असं मला वाटतं. या चित्रपटानं हिंदूंच्या चालीरिती-परंपरांची बदनामी होईल असं या 'सांस्कृतिरक्षकांचं' म्हणणं होतं. चित्रपय सृष्टीवर गुन्हेगारीजगताचं वर्चस्व वाढत असल्याचं यावर्षात घडलेल्या काही घटनांमधून अधिक स्पष्ट होत गेलं ही सुद्धा एक आच निदनीय गोष्ट.

सांस्कृतिक क्षेत्रातले काही मान्यवर यावर्षी आपल्याला सोडून गेले. प्रसिद्ध तबलावादक अल्लारखा, गीतकार मजरूह सुलतानपुरी, उर्दू कवी अली सरदार जाफरी आणि तुझे-माझे आवडते 'पु.ल.'हे यापैकी काही.

राजकीय क्षेत्रातीही ऊर्जामंत्री पी.आर. कुमारमंगलम् आणि काँग्रेसनेते राजेश पायलट यांचं निधन चटका लावून गेलं. २१ व्या शतकात जाताना या सर्वांची सोबत नाहीयेयाचं दुःख आहे.

क्रीडाक्षेत्राचं नाव काढलं की यावर्षी दोन गोष्टी लगेच ओठावर येतात. एक मल्लेश्वरीचं नाव आणि दुसरं क्रिकेट मधलं मॅच-फिक्सिंग. मल्लेश्वरीनं खरंच अतिशयप्रतिकूल परिस्थितीशी लढत देत शेवटी भारताला ऑलिंपिकमध्ये

पदक मिळवून दिलं. बाकीच्या सर्वच खेळाडूंची कामगिरी आधीच्या स्पर्धापेक्षाही खराब का झाली ? हा प्रश्न अनुत्तरितच राहिला. आपल्या महाराष्ट्राच्या रूपाली रेपाळेनं दक्षिण आफ्रिकेत केप टाऊन ते रॉबेन आयलंड आणि परत असं अंतर पोहून जाणारी पहिली महिला महिला ठरण्याचा विक्रम केला. क्रिकेट मॅच-फिक्सिंग विषयी न बोललेलंच बरं. एकेकाळच्या विश्वविजेत्या भारतातल्या प्रत्येकच क्रिकेट रसिकाची मान यामुळे शरमेनं खाली गेली. आपल्याच १९ वर्षाखालच्या संघानं क्रिकेटमधला युवा-विश्वचषक जिंकला ही कौतुकास्पद बाबही या शरमेपोटी काहीशी विसरली गेली. या संघातलेच युवराज, दानी, सोधी असे तरूण खेळाडू आता मुख्य भारतीय संघासाठी

उत्तम कामगिरी करतायत ही आनंदाची बाब आहे. श्वास रोखून सामने बघावेत आणि जिंकल्यानंतर खरा जल्लोष करावा असे दिवस भारतीय क्रिकेटमध्ये परत यावेत हीच इच्छा आहे.

वर्ष संपता संपता तेहरान इथं बुद्धि बळातलं विश्वविजेतेपद पटकावून विश्वनाथन आनंदनं मात्र प्रत्येकच भारतीयाच्या मनात नवा आनंद निर्माण केला आहे. त्याचं यश इतरही भारतीय बुद्धिबळपटूंना प्रेरणा देणारं ठरावं अशी आशा आहे.

या वर्षातल्या काही ठळक घटना तुला सांगायचा मी प्रयत्न केला. हे सोडूनही इतरही बरंच काही देशात, समाजात आपल्या आजूबाजूला घडत असतं. ते सगळंच एका पत्रात सांगणं शक्यच नाही आणि ते चुकीचंही होईल. आजूबाजूची परिस्थिती गौरवास्पद, चांगली, वाईट, दुःखदायक, लज्जास्पद अशी सर्व प्रकारची असते. तुझी तुलाच ती काळजीपूर्वक, डोळसपणे पाहत, समजून घ्यायला हवी. घेशील ना? सध्या इथं थांबतो.

तुझा,
विक्रम मदादा

○○○

विक्रम वाळिंबे

११३/७ प्रभात रोड,

१४ वी गल्ली, पुणे-४.

वाढत्या वयातील,
कुमारवयातील मुलांच्या
भावविश्वाचे, त्याच्या
जीवनानुभूतीचे मराठी
वाङ्मयातील अस्सल चित्रण
म्हणजे शरच्चंद्र मुक्तिबोध यांची
'क्षिप्रा' ही कादंबरी! १९५४
मध्ये या कादंबरीची पहिली
आवृत्ती प्रकाशित झाली, म्हणजे
४७ वर्षांपूर्वी ! या ४७ वर्षांत
जीवनशैलीत खूप बदल होत
गेले. जीवनातील संघर्षांचे रूप
बदलले, शिक्षणपद्धती बदलली,
तरीही एका कुटुंबाचा घटक
म्हणून वाढत असताना छोट्या
मुलाचे भावबंध आपले आई-
वडील, भाऊ-बहीण, शाळा,
मित्र या सर्वांशी जोडलेले
असतात आणि ते न बदलणारे
असतात. म्हणूनच ४७ वर्षांनंतरही
'क्षिप्रा' कादंबरीचा नायक 'बिशू'
याची ही कथा वाचताना प्रत्येक
कुमारवाचकाला आजही तितकाच
आनंद मिळेल.

अतिशय सत्प्रवृत्त अशा
आई-वडिलांच्या पोटची मधू,
सुमा आणि बिशू ही तीन
भावंडे. आर्थिक परिस्थिती अगदी
ओढग्रस्तीची; तरीही घरातील
सर्व माणसं एका जिवाळ्याच्या
धाग्याने एकत्र बांधलेली ! मात्र
ही बांधिलकी अगदीच भाबडी
नाही. परिस्थितीने त्यात
ताणतणाव निर्माण होतात.
प्रत्येकाचं स्वतंत्र भावविश्व आहे.
कादंबरीची सुरुवात बिशूच्या
जन्माने होते. शाळेत पाऊल
ठेवल्याबरोबर वर्गातली आडदांड
मुलं त्याला छळतात. तसा
अगदी साधा पण लहानग्या

वाचलेच पाहिजे असे काही

क्षिप्रा

बिशूच्या दृष्टीने सगळं भावविश्व
ढवळून टाकणारा प्रसंग घडतो.
एका श्रीमंत मित्राचं-चिंतूचं,
चित्राचं पुस्तक पाहाण्यासाठी तो
एक-एक पैसा मूल्य ठेवतो.
बिशूशी स्नेहाने वागणारा बबड्या
पैसा देतो आणि बिशूलाही
पुस्तक पाहाण्यास सांगतो. नंतर
चिंतू त्याला 'उद्या पैसा घेऊन ये
नाहीतर ठोकून काढीन' अशी
धमकी देतो. घरी एक पैसा
मागणंही अवघड अशी
परिस्थिती! विलक्षण मानसिक
दबावाखाली बिशू वावरत राहतो.
पण पुढे हाच चिंतू वर्गातल्या
गरीब मुलाला छळत असतो
तेव्हा बिशू विलक्षण धैर्याने
गुरुजींना खरे ते सांगतो आणि
एकदा हे बळ प्राप्त झाल्यावर
वेळप्रसंगी मारामारीसुद्धा करतो,
त्याच्या सच्छील मनाला पटत
नसते तरी !

नोकरीच्या ठिकाणी बापूंच्या
हाताखालील 'कुलकर्णी' पैशाची
अफरातफर करतो पण त्याची
जबाबदारी मात्र येते बापूंवर!
आयुष्यभर 'सत्'ची जपणूक
करणाऱ्या बापूंना खूप मोठा धक्का
बसतो. बिशूचा मोठा भाऊ मधू
याची वेगळीच तऱ्हा. अतिशय
भावनाप्रधान असणारा हा मुलगा
स्वप्नात वावरतो, रवींद्रनाथांच्या
कवितांत रमतो, व्यायामशाळेत
शरीर कमावतो, क्षिप्रेकाठी
आपल्याच मस्तीत भटकतो.
आई-वडिलांविषयी प्रेम आहे;

पण घरच्या परिस्थितीची,
वास्तवाची जाण नाही. मग
त्याची चिडचिड, घरात उडणारे
खटके ... तरीही वडिलांचं
त्याला समजून घेणं, आईचं
दुखावलं जाणं- हे सारं विलक्षण
बोलकं आहे.

बापूंचे मित्र वामनराव हे
त्यांच्या विरुद्ध स्वभावाचे. प्रसंगी
लबाडी करायलाही मागेपुढे न
पाहाणारे ! पण तरीही मैत्रीचा
अतूट धागा त्यांना बांधून ठेवतो
आहे. लहानपणापासून दारिद्र्यात
जगलेल्या वामनरावांचं
जीवनविषयक तत्त्वज्ञान वाचताना
मन गलबलतं. "सोन्याचा दागिना
करायचा तर सोन्यात थोडं तांबं
मिसळावं लागतं, तरच ते
टिकतं; तसंच जगायचं असेल तर
कमअस्सल धातू मनातही
मिसळावे लागतात. नाही तर
परिस्थितीचा वणवा केव्हा पेटेल

मुकुल सी खिल उठे मुस्कान, रुखे विरल अधरों पर । उरोंकी बीन में भर दे, नयी झंकार अवनी पर ॥

कै.सौ. सरोजिनी बळवंत आगरकर यांचे स्मरणार्थ-सौ. अनिता गाडगीळ, नवी पेठ पुणे ३० यांचे तर्फे शुभेच्छा!

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

व केव्हा आपण वितळून जाऊ सांगता येत नाही. हा कडू धडा मला अनुभवातून मिळालाय.” असं ते म्हणतात. बापूंच्या संकटकाळात मदत करण्याचा मोठेपणा मात्र हे वामनराव दाखवतात. वाढत्या वयाचा बिशू या सर्व घटनांचा साक्षीदार आहे. बापू संकटात सापडले असताना, शांतपणे विचार करून मार्ग काढायला, मधू का तयार होत नाही याचं त्याला आश्चर्य वाटतं. त्याचा तो रागराग करतो. “देवा ! मला लवकर मोठा कर!” अशी प्रार्थना करतो.

हे सर्व अनुभवत असतानाच बिशूच्या आयुष्यात पुस्तकांचं जग निर्माण होतं. तो वाचायचा सपाटा सुरू करतो. काही समजतं, काही समजत नाही !

दोन जगं- एक कल्पनेतलं, दुसरं व्यवहारातलं- हे सर्व अनुभवत त्याचं व्यक्तिमत्त्व संपन्न होत राहातं, संवेदनशील, विचारशील बनत जातं. मी भराभर मोठा होईन, बापू-आईना सुख देईन, अशी स्वप्नं तो पाहू लागतो. ‘रोजच्या संघर्षांत मन पिचत होतं तर दुसरीकडे विकासासाठी खोल दडलेले झरे झगडत होते.’ अशा अर्थपूर्ण शब्दांत बिशूची भावावस्था लेखकाने वर्णन केली आहे. याच काळात बिशू आपल्या मित्रांच्या साहाय्याने हस्तलिखित मासिक काढतो. या सर्व खटाटोपात ‘संपादक कोण होणार’ या वादात बबड्या प्रधानशी असलेली मैत्री तुटते. मैत्रीचा हा तुटत जाणारा धागा लेखकाने एका लहानशा

प्रसंगातून सुरेख रंगवलाय. अनेकदा अचानक तुटणाऱ्या मैत्रीचा शेवट, हा अनुभव प्रत्येकाने कधी ना कधी घेतलेला असतोच; त्याचे हे शब्दरूप!

मोठा होत जाणारा बिशू कधीकधी मनोमन रुसतो. बापू-आई, मधूवर जास्त प्रेम करतात, असं त्याला वाटतं. आपण नावडते, दुर्लक्षित आहोत अशीही तो समजूत करून घेतो. पण मग आईचं एक वाक्य त्याला मोठं करून जातं. “तू तरी नको रे छळूस... तू आता मोठा झालास बरं का बिशू... तू तरी नको.” असा तो मोठं होत जातो. एकटा पडत जातो. स्वतःला अभ्यासात गुंतवून घेतो. जमेल तशी, आईला मदत करीत राहातो आणि कुणालाही न सांगता मधू जेव्हा सैन्यात नोकरीसाठी जातो तेव्हा तर हे मोठेपण त्याच्या पुरतं गळ्यात पडतं.

बापूंच्या मृत्यूनंतर बिशू मावशीकडे शिक्षणासाठी जायला निघतो. जणू त्याच्या जीवनातील अनुभवांचं दुसरं पर्व सुरू होतं. इथेच कादंबरी संपते. गाडीत मधूचा मित्र-भावे, ज्याला जीवनातील दुःखांचा पूर्ण अनुभव आहे, तो बिशूला धीर देतो. “घाबरू नकोस. बाहेर पाहा,

किती प्रचंड वेगाने क्षिप्रामैथ्या धावतेय.”

“असाच जोम, हेच बळ आयुष्यातही आहे. पण प्रवाहाशी झुंजण्याची शक्ती कमावली पाहिजे. मग भीती नाहीशी होते. तू लहान वयात फार सोसलंस. अजून पुष्कळ तुला दिसेल. दुःखाप्रमाणं उत्कट आनंदही ! फक्त तुझं मन मरू देऊ नकोस, कारण तुला दिसतं नि जाणवतं; बापूंची वृत्ती तुझ्यात आहे. ती शक्ती ओळख. मग कधी एकटं वाटणार नाही. हुरूप वाटेल!”

बिशूच्या जीवनातील पुढची वाटचाल मुक्तिबोधांच्या ‘सरहद्द’ या कादंबरीत वाचायला मिळेल. अनुभव घेत मोठ्या होणाऱ्या बिशूच्या भावविश्वात तुम्ही स्वतःलाही शोधाल; हे या कादंबरीचं खरं चिरंतन टिकणारं वाड्मयमूल्य!

‘क्षिप्रा’ शरच्चंद्र मुक्तीबोध,

मौज प्रकाशन गृह,

किंमत: ३२ रु. पृष्ठ - १६५

○○○

शैलजा देशमुख

बी ७/५ गुरुराज हौ. सोसा.,

पुणे ३७

हे तुम्हाला माहित आहे का?

१. घरात स्वयंपाकासाठी वापरण्यात येणारे L.P.G. इंधन म्हणजे काय?
२. घरगुती वापरातील विजेचा दाब किती असतो?
३. NEWS (न्यूज) हा शब्द कसा तयार झाला?
४. काळे सोने कशास म्हणतात?
५. आगीवर पाणी टाल्यास आग का विझते?
६. विद्वुत उपकरणात वीजप्रवाह वाहून नेण्यासाठी कोणकोणत्या रंगांच्या तारा (वायर्स) वापरतात?

२४

इस धरती के कण-कण में है, चित्र खिंचा कुर्बानी का, एक-एक कण छन्द्र बोलता, चढी शहीद जवानी का।।

छात्र प्रबोधनच्या शतकोत्तर वाटचालीस हार्दिक शुभेच्छा ! श्री. श्रीकांत फडके, पुणे.

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

पोषाखातील स्वदेशी

- सुभाष देशपांडे

'आई, ट्रिपला जाताना हाच तांबडा टी-शर्ट मी घालणार' मुलाचा हट्ट.

'अरे, चार-चौघात नीट दिसतील असे तरी कपडे बरोबर ने!' आईचे उत्तर.

'बाबाऽ, हा पंजाबी ड्रेस मला कसा दिसतो?' मुलीचा प्रश्न.

'व्वाऽ, हा पंजाबी ड्रेस मला कसा दिसतो?' मुलीचा प्रश्न.

'व्वाऽ, छान आहे! तुझ्या ह्या पॅट-शर्ट पेक्षा कितीतरी पटीनं.' वडिलांचे उत्तर.

'तुम्ही म्हणजे अगदी 'हे' आहात नं. आजी-आजोबा सुद्धा अश्लील नावं ठेवतात, मुलीची प्रतिक्रिया.

बरं दिसावं असं लहान थोर प्रत्येकालाच खरं तर वाटलं असतं. एटबाज कपडे यासाठी मदत करतात. विशिष्ट रंगाच्या बेबी-सूट साठी लहानपणी केलेला हट्ट आठवा! ही आवड-निवड वयानं कितीही वाढले, तरी वाढतच जाते.

आपल्याला 'हीरो' वाटणारे लोक जसा पोषाख करतात, तसंच आपणही करण्याची ऊर्मी होते. पंडित नेहरूंचा लांबघोल सदरा 'नेहरू शर्ट' म्हणून लोकप्रिय झाला. सिनेमातल्या हीरोंनी त्याला विशेष प्रसिद्धी दिली, हे मात्र खरं. मुलींच्या बाबतीत अशा लेटेस्ट फॅशनस, युरोपातून मुंबईत आणि मग हिंदूस्थानभर पसरत असतात.

स्वातंत्र्यानंतर जन्माला आलेले आपले आई-बाबा आणि अर्थातच आपण यांनी आजूबाजूच्या लोकांचे पाहून पाश्चात्य प्रकारचा पोषाख वापरायला सुरुवात केलेली असते. त्याबाबत स्वदेशी का विदेशी हा मुद्दा अलीकडे आला नव्हता. आता आलेल्या जागतिकीकरणामुळे सगळी बाजारपेठ खुली झाली आहे. पैशाचा ओघ एका

देशातून दुसऱ्या देशात वाहणार आहे. त्याबाबतची जाणीव वाढावी, म्हणून हा स्वदेशीचा मुद्दा पुन्हा चर्चेत आला आहे.

वेश साधा, स्वच्छ असावा अशी अपेक्षा करणारे लोक आता 'स्वदेशी' पोषाखाबद्दलही बोलू लागले आहेत.

'स्वदेशी' म्हटलं की मनात एकदम गांधीजींचं पंचा गुंडाळलेलं रूप उभं राहतं. परीट घडीचा खादीचा वेश आणि त्यावर पुढारी टोपी पाहिली की हे राजकारणी मंडळींचं काम आहे. आपलं नाही असं स्वाभाविकपणे वाटतं. त्यामुळे सर्वसामान्य माणसांसाठी आपली शर्ट-पॅट बरी, किंवा मुलींसाठी साडी, पंजाबी ड्रेस असा सोपा मार्ग आपण पत्करतो.

खरं तर पोषाखाबाबत आपण फारसा विचारच केलेला नसतो. सावरकरांनी परदेशी कापडाची होळी केली होती, एवढं धड्यात कुठंतरी वाचलेलं असतं. तेव्हा इंग्रज होते, आता कुणाविरुद्ध कुठे लढायचं आहे - असं मनात येतं.

अभावितपणे एकेका परदेशी आचरणाची भर पडत जाते, याचे भान ठेवण्यासाठी हा स्वदेशीचा नारा आहे. रंगभूषेवर प्रभाव कुणाचा यावर आपण विचार करावा, यासाठी ही चर्चा आहे. सर्व परदेशी गोष्टींचा निषेध करण्यासाठी नाही. तारतम्य का लागते? तर एकदा एक माजी विद्यार्थी भेटायला आला होता. एरवी सैनिकी पेशात असून सुट्टीच्या काळात पुण्यात आल्यावर अनौपचारिक वेश घालून आला होता. त्या कपड्यावर अमेरिकेचा ध्वज छापलेला आहे, हे त्याच्या लक्षातच आले नाही. आपला राष्ट्र ध्वज या प्रतीकाला आपण एरवी जो

मान देतो, तो नेहमीच्या आचरणात कसा राखायचा, यावर विचार झालेला नसल्याने कोणाचाही राष्ट्रध्वज हा चित्रासारखा वापरला जाऊ शकतो. हे टाळायला हवे.

'स्व' तंत्र होणं म्हणजे स्वतःच्या विचाराने स्वतःच्या गरजांनुसार आयुष्यक्रम आखता येणं. स्वदेशीचा पुरस्कार म्हणजे स्वातंत्र्याचा पुरस्कार. मनाचं स्वातंत्र्य आणि देशपातळीवर आर्थिक स्वातंत्र्य.

मनानेच वेश निवडायचा असं ठरवलं तर माणूस काय करतो? काश्मिरी थंडीत लोकरीचे कपडे निवडेल, तर चैन्नईच्या दमट हवेत अर्धी लुंगीच बरी वाटेल. राजस्थानच्या वाळवंटात उन्हाचा तडाखा लागू नये असे अंगभर, पण सैल कपडे लागतील, तर बंगालमध्ये धोतर आणि झब्बा पुरुषांसाठी व तलम सुताच्या साड्या महिलांसाठी सोयीच्या ठरतील.

युरोपातल गारे लोक आपल्यावर राज्य करायला येण्याअगोदरच आपण हवामानाला सोयीचे आणि तरीही दिसायला रूबाबदार कपडे वापरायला लागलो. डाक्याची मलमल आणि मराठवाड्यातील पैठण्या उंची कपडे म्हणून बाहेरच्या देशात ओळखल्या जात होत्या. जरीची वेलबुट्टी मुलांच्या टोपीवर किंवा मोठ्यांच्या पगडीवर शोभून दिसत असे.

पुरुषांच्या बाबतीत शेंडी ठेवण्याचे प्रमाण गोन्या साहेबाच्या संस्कारामुळे कमी झाले. पण डोक्यावर टोपी किंवा पगडी ऐवजी 'हॅट' आली. क्रिकेटच्या आवडीमुळे आपण वेगवेगळ्या खुणा किंवा शब्द छापलेल्या हॅट्स घालू

भारत माँ की हम संतान, नित्य करेंगे उसका ध्यान। नील गगन में लहरायेंगे, हमार तिरंगा अपना निशान।।

श्री. संजय आर. कुलकर्णी यांच्याकडून छात्र प्रबोधनला व वाचकांना हार्दिक शुभेच्छा !

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

लागलो. डोळ्यांवर सावली असावी म्हणून बेतलेला हॅटचा कडक भाग आपण समोरच ठेवू असा भरवसा नाही! टीव्हीवरची पोरं अथवा हीरो ते पान कडेला किंवा मागे ठेवत असला, तर आपणही तसे ठेवू लागतो. अनुकरण हा आपला स्वभाव आहे. आपल्या खेळाडूंची आणि नायकांनीही याचे भान ठेवावयास हवे.

जुन्या -नव्याचं मिश्रण आपण नकळत करत असतो. काहींचे वडील घरात कडक सोवळं आणि बाहेर आधुनिक पोषाख वापरतात. गांधी टोपी वापरण्याचे सोडून दिलेले पुढारीसुद्धा मोठ्या कार्यक्रमात अथवा कार्यात भूषण म्हणून फेटा बांधतात. जनरीत माणसाला अशी बांधून ठेवते. त्यात आनंद मानायला शिकलं पाहिजे, त्रासिकपणे ती झिडकारायला नको.

‘काय हे केसांचं जंगल वाढवलं आहेस, जा कापून ये,’ असं आईचं फर्मान निघतं तेव्हा आपल्या एकंदरीत व्यक्तिमत्त्वावरच घाला पडतो आहे, असं वाटतं. मुलींच्या बाबतीत याचं भान लवकर येतं. टीव्हीवरच्या जाहिरातीत मनोमन स्वतःला पाहणाऱ्या मुलींनी हे लक्षात घेतलं पाहिजे की तेलं, शाम्पू,

साबण यांच्यामुळे केसांना चमक येत नाही, ती आरोग्यातून येते. आरोग्य उत्तम राहण्यासाठी आहार, व्यायाम आणि मानसिक स्वास्थ्य यांचा समतोल महत्त्वाचा असतो. गरिबी-श्रीमंती यावर ते अवलंबून नाही, हे आजूबाजूच्या मैत्रिणींवरून प्रत्येकीला लक्षात येत असेलच.

केशभूषेतल ‘स्वदेशी’ शोधायला तुम्ही विविध जुन्या लेण्यांचा अभ्यास करायला हवा. दक्षिण भारतात त्यातल्या अनेक शोभिवंत परंपरा आजही जपलेल्या दिसतील. मोठेपणी ‘ब्यूटी पार्लर’ काढू इच्छिणाऱ्या विद्यार्थिनींनी केवळ पाश्चात्य महिलांच्या केशभूषेचा अभ्यास न करता अस्सल भारतीय परंपरा जपल्या पाहिजेत, वाढविल्या पाहिजेत.

अमेरिकेत अमुक एका लग्नात तेथील महिलांनी साड्या नेसल्या, ही आपल्या वृत्तपत्रात छापण्याएवढी महत्त्वाची बातमी ठरते. खरं तर अशा अनेक गोष्टी परदेशी माणसांना भारताविषयीच्या आकर्षणाच्या वाटतात. आपलाच वेष पश्चिमेतल्या माणसांनी वापरला की आपल्याला याची महती पटू लागते. असे का बरे होते? आपल्याला मनातल्या मनात कुठेतरी गोऱ्या कातडीची माणसं श्रेष्ठ वाटत

असतात, त्यामुळे आपण नाना प्रकारे त्यांचं अनुकरण करतो. त्यात पोषाखाचं आणि केसाचंही करतो. आफ्रिकन काळ्या लोकांच्या केशरचनेचं अनुकरण का बरं आपण करीत नाही? आपल्या मनात ते ‘मागासलेले’ आहेत, असं कुठंतरी वाटत असतं.

शून्याच्या खाली तपमान जाणाऱ्या देशांमधली वेशभूषा राजस्थानच्या वाळवंटात घालणारे लोक आपण एखाद्या पारंपारिक पोषाख अभ्यासायला येणाऱ्या गोऱ्या विद्वानांची झील धरून आपण त्याचे गोडवे त्यांच्यासमोर गातो, तेव्हा स्वदेशीचा अभिमान व्यक्त होत नाही, तर पश्चिमी व्हिडीओ कॅमेरा हाताळणाऱ्या गोऱ्या कातडीबद्दलचे आपले अप्रूप व्यक्त होत असते. काय हा करंटेपणा!

स्वदेशी ही केवळ कपड्यांत नाही, ती मनात असावी लागते. धोतरं घालणारे सगळे लोक अस्सल भारतीय नाहीत, तसंच बूट-टाय घालणारे सगळेच भारतीय ‘परधार्जिणी’ नाहीत. प्रश्न आहे तो आपलं भारताशी किती नातं आहे, याचा. ते तुम्ही व्यक्त कसं करता याचा. प्रबोधिनीच्या आप्पांनी म्हणूनच भारतीय सुरवार - झब्ब्यावर भर दिला. त्यातही नव्या फॅशनस कशा आणता येतील, याचे त्यांनी प्रयोग केले. गंगेचं पाणी रोज वहात बदलत असतं, पण तिचं ‘गंगापण’ टिकून राहतं तसं पोषाख आणि केशभूषेचं आहे. त्यात कालपरत्वे, हवामानपरत्वे बदल जरूर हवेत, पण त्या बदलाचा पाया पाश्चात्यांचे अनुकरण हा नसावा, जुन्या परंपराचा दुराग्रह हाही नसावा, तर खळाळत्या जीवनाला समृद्धपणे सामोरं जाणारं भारतीय मन हे त्याचं अंतरंग असावं, ती खरी स्वदेशी आहे.

○○○

सुभाष देशपांडे
ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे.

यावर विचार करा.

१. प्रत्येक देशाने स्वदेशीचा प्रचार केलेला आहे.
२. पाश्चात्य प्रकारच्या कपड्यांना आपला आक्षेप नसून ते वापरण्या मागच्या मानसिक प्रवृत्तीला आहे. श्रेष्ठ-कनिष्ठतेची भावना नसेल, तर कोणताही कपडा सोयीनुसार वापरावा.
३. हवामान, शरीरस्वास्थ्य आणि नावीन्य यांचा मेळ घातला पाहिजे.
४. ऑफिसमध्ये, कारखान्याला अथवा लष्करात वापरण्याचे पोषाख आणि घरात वापरण्याचे पोषाख आणि घरात

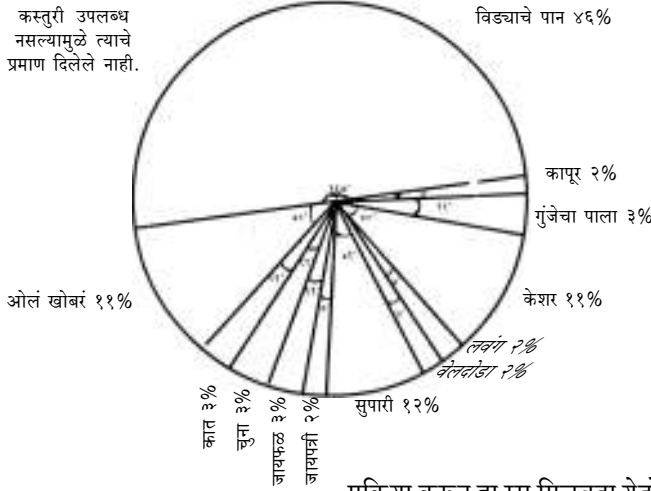
वापरण्याचे पोषाख यातील फरक लक्षात घेऊन कारणे निश्चित करा.

५. यापुढे कापडाच्या किंवा पोषाखाच्या प्रकारावरून स्वदेशी का विदेशी ही ठरणार नसून त्याच्याशी संबंधित पैसा भारताच्या उपयोगी पडतो का, असा प्रश्न उरणार आहे.

६. भारतात बनणारा कापूस, लोकर अथवा कृत्रिम धागे, यातून जगातला कोणताही पोषाख आता बनू शकतो. त्यातील श्रमाचा पैसा भारतीयांना अधिकाधिक मिळाला पाहिजे.

क २४ नोव्हेंबर रोजी पुण्यात होणाऱ्या राष्ट्रीय बाल-विज्ञान परिषदेसाठी आम्ही प्रकल्प करायचे ठरवले, तेव्हा नेमकं काय करावं याविषयी आमच्या डोक्यात विचारांचे काहूर माजले होते. त्याचवेळी छात्र प्रबोधनच्या दिवाळी अंक प्रकाशित झाला होता. त्यातील डॉ. कांचनगंगा गंधे यांचा 'त्रयोदशगुणी विडा' हा लेख आमच्या वाचनात आला. यावरून आम्हाला 'त्रयोदशगुणी विड्याचे पंचपक्रियेतील महत्त्व' हा प्रकल्प करण्याची कल्पना सुचली.

सर्वप्रथम आम्ही, त्रयोदशगुणी विड्यातील तेरा घटकांची माहिती गोळा केली. ते तेरा घटक व

त्यांचे प्रमाण पुढीलप्रमाणे आम्ही चरकसंहिता व सुश्रुतसंहितेमध्ये असा संदर्भ वाचला होता की विडा पचनक्रियेत मदत करतो. ती प्रत्यक्ष क्रिया कशी होते? हे जाणून घेण्याची उत्सुकता होती. त्यासाठी आम्ही आधारकर संशोधन संस्थेतील डॉ. दत्तात्रय नाईक ह्यांना भेटलो. त्यांनी आम्हाला असे सांगितले की विडा प्रत्यक्ष पचनक्रियेत भाग घेत नाही.

तो संप्रेरके (catalyst) चे काम करतो.

हे प्रयोगाद्वारे सिद्ध करण्यासाठी त्यांनी प्रथम आम्हाला विविध रुग्णालयांतून 'जाठर रस' (Gastric Juice) गोळा करण्याचे सुचवले. जाठर रस हा जठरात स्रवतो. त्यामुळे पचनक्रिया घडते. पोटाचे विकार असणाऱ्या लोकांवर Endoscopy ही

प्रक्रिया करून हा रस मिळवता येतो.

त्यानंतर आम्ही प्रा. सुबोधिनी अभंग ह्यांना भेटलो. त्यांनी आम्हाला सांगितले की कुठल्याही पदार्थाचे पचन होते म्हणजे त्याचे Glucose मध्ये रूपांतर होते. परंतु Starch (पिष्टमय पदार्थ)चे Glucose मध्ये रूपांतर होण्यास सर्वात कमी वेळ लागतो, म्हणून आम्ही आमच्या सर्व प्रयोगांमध्ये Starch वापरावयाचे ठरविले.

पहिल्या प्रयोगात आम्ही १० नमुने

घेतले. प्रत्येकासाठी १ ग्रॅम Starch व १० मिली. पाणी घातले होते. जाठर रसाचे प्रमाण प्रत्येक परीक्षानळ्यांमध्ये १ ते १० मिली. याप्रमाणे बददले व विड्याचा अर्क सगळीकडे समान मिली. ठेवला. पण नंतर आम्हाला प्रश्न पडला की Starch चे Glucose मध्ये रूपांतर झालेले कसे समजणार? त्यासाठी आम्ही Iodine test मुळे पिष्टमय पदार्थाचे अस्तित्व सिद्ध होते व Benedict's test Glucose असल्याचे कळते. Benedict's Solution घातल्यावर पिष्टमय पदार्थाचा रंग गडद निळा दिसतो व जसे जसे त्याचे रूपांतर Glucose मध्ये होते तसा तसा त्याचा रंग फिकट निळा होतो. Benedict's Solution घातल्यावर परीक्षानळीच्या तळाला फिकट हिरवा रंग दिसतो व जसे जसे Glucose चे प्रमाण वाढत जाते, तसा तसा गडद हिरवा रंग दिसत असतो. अशा चाचण्या आम्ही प्रत्येक तासाला एकदा अशा पाच वेळा घेतल्या. तेव्हा आम्हाला असे दिसले की ज्या परीक्षानळीमध्ये आम्ही २ मिली. जाठर रस व १ मिली. विड्याचा अर्क घातला होता, त्यामध्ये Starch चे Glucose मध्ये रूपांतर दुसऱ्याच तासाला झाले.

दुसऱ्या प्रयोगात वरच्याच पद्धतीने अनुसरण केले, फक्त जाठर रसाचे प्रमाण सर्व परीक्षानळ्यांमध्ये १ मिली. ठेवले व विड्याच्या अर्काचे प्रमाण १ मिली. पासून १० मिली. पर्यंत बददले ह्या प्रयोगाद्वारे आमच्या परीक्षानळीमध्ये विड्याच्या अर्काचे प्रमाण जास्त होते,

राष्ट्रनौका की वही, पतवार बनना है हमें तो, राष्ट्र-मंदिर का पुननिर्माण करना है हमें तो ।

प्रायोजक : विश्वकुमार विश्वनाथ आर्किटेक्ट्स प्रा.ल. पुणे.

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

तेथे Starch चे Glucose मध्ये
रूपांतर दुसऱ्या तासालाच झाले.

विड्याच्या पानामध्ये Chavicol
नावाचे विकर असते हे हेच मुख्य पचनात
मदत करते. असा संदर्भ आम्हाला
मिळाला होता. म्हणून आम्ही आमच्या
पुढच्या प्रयोगात विड्याच्या अर्काऐवजी
विड्याच्या पानाचा रस घ्यायचा ठरवला.
आधी केल्याप्रमाणेच सगळ्या परीक्षा
नळ्यांमध्ये प्रत्येकी १ ते ५ मिली.
विड्याच्या पानाचा रस व १ मिली.
जाठर रस हा १ ग्रॅम Starch व १०
मिली. पाण्याबरोबर घेतलं. या प्रयोगात
सगळ्या Starch चे Glucose मध्ये
रूपांतर दिलेल्या ५ तासांच्या अवधीत
झालंच नाही. यातून असा निष्कर्ष काढता
येतो की पचनक्रियेचा वेग वाढवण्यासाठी
सर्व तेरा घटक असणं आवश्यक आहे.

पहिल्या प्रयोगात जाठर रसाचे प्रमाण
बदलले, तरीसुद्धा Starch चे Glu-
cose मध्ये रूपांतर होण्याच्या वेळेमध्ये
फार फरक पडला नाही. याचे तात्पर्य असे
की जाठर रसाचे प्रमाण वाढविल्यावर
रूपांतर व्हायला किमान ४ तास
लागतात. म्हणून दुसऱ्या प्रयोगात
विड्याच्या अर्काचे प्रमाण बदलते.
ह्यामधून असे लक्षात आले की जसे
अर्काचे प्रमाण वाढविले जाते तसे
रूपांतर होण्याचा वेळ कमी होतो आणि
म्हणूनच ४ तासापेक्षा वेळ कमी लागतो.

या प्रकल्पातून आम्ही असं म्हणू
शकतो की विडा हा प्रत्यक्ष पचनक्रियेत
भाग घेत नाही, तो संप्रेरकाचे (cata-
lyst) चे काम करतो.

तांबूलवल्ली तांगुली
नागिनी नागवल्लीरी
तांबूलं विशदं रुच्यं
तीक्ष्णं तुवरं सरम्।
बल्यं तिक्तं कटु क्षारं

रक्तपित्तकरं लघु बल्यं
श्लेष्मास्यदौर्गध्यमलवात
श्रमापहम् ॥

- (भावप्रकाशनिघंटु)

या श्लोकांच्या अर्थ पुढील प्रमाणे :
तांबूलवल्ली, तांबुली, नागिनी,
नागवल्ली ही वनस्पती विड्याचे पान
म्हणून प्रसिद्ध आहे. ती रुचकर, तीक्ष्ण व
उष्ण, चांगले पचन करणारी व बलवर्धक
आहे. कडू, तिखट व खारट चवीची ही
वनस्पती रक्त व पित्त ह्यावर नियंत्रण

ठेवते. तसेच, मुखातील चिकटपणा,
दुर्गंधी व बद्धकोष्ठता दूर करणारी ही
वनस्पती आरोग्यास लाभदायक असते.
अमृता गंधे, मनमीत गुत्तीकर
मनुवेला कानडे, केतकी आपटे,
दिप्ती भडभडे,

इयत्ता ९ वी
(ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे)
मार्गदर्शक शिक्षक
सौ. नेहा अभ्यंकर

ज्ञान प्रबोधिनी प्रशाला

(दिल्लीच्या केंद्रीय शिक्षण मंडळांशी संलग्न इ.पाचवी ते इ.दहावी मिश्र माध्यमाची शाळा)

इयत्ता पाचवीसाठी प्रवेश चाचणी (२००१-२००२)

(इ.चौथी पर्यंत मराठी/इंग्रजी माध्यमात शिक्षण घेत असलेले विद्यार्थी अर्ज करू शकतात.)

प्रवेश चाचणी

रविवार, दि. ४ मार्च २००१, दु. १०.३० ते ३.००

प्रवेश अर्ज

दि. १ फेब्रुवारी पासून २० फेब्रुवारीपर्यंत प्रवेशद्वाराजवळ स्वागत कक्षात

दु. ११ ते सायं. ७ पर्यंत उपलब्ध

प्रवेश अर्जाची किंमत

प्रत्यक्ष रु.१००/- (पोस्टाने रु. १२०/-)

(वसतिगृहाची मर्यादित सोय फक्त मुलांसाठी)

संपर्क : ज्ञान प्रबोधिनी ५१० सदाशिव पेठ, पुणे ४११०३०, ☎ - ४४७८०९५/४४७७६९१

२८

सबसे ऊँची विजय पताका लिये हिमालय खड़ा रहेगा। मानवता का मानबिन्दु यह, भारत सबसे बड़ा रहेगा।

यह संसार जीत-हार का खेल है, इसे नाटक समझकर चलो। प्रायोजक : श्री.व.सौ. नगरकर, पुणे.
छात्र प्रबोधन/सौर पोष, शके १९२२

गाडी रूळावरून नेहमीसारखी धावत होती. प्रवासीही निवांत होते. कुणाचं खाणं-पिणं चाललं होतं - कुणाच्या गप्पा- कुणी जांभया देत होते - तर कुणी काही वाचत होते. रेल्वेच्या डब्यातला प्रवास ! कशीतरी एवढी रात्र काढली - की उद्यापासून आपापला नित्यक्रम व्यवस्थित सुरू होतोच आहे !

बाहेर अंधार दाटायला सुरुवात झाली होती. जोचिमच्या मनातही त्याचं सावट पडायला लागलं होतं. अंधारलेल्या मनाला विचारांच्या खळबळीची जोड. अवघं १६ वर्षांचं तर त्याचं वय. 'मॅट्रिक' ही धड पास नाही. जोचिमला वाटलं, असं घरदार सोडून चाललोय, उद्या या जगाच्या पाठीवर कुठे जायचं ? मुंबईत उतरायचं तर ठरवलं आहे, पण त्या अफाट मुंबापुरीत कशाचाच भरवसा नाही. कुठे जाणार - काय करणार काही माहिती नाही. खिशात पैसेही नाहीत. जावं का परत कर्नाटकात, कोलारला ? पण घरातलं अठरा विश्वं दारिद्र्य आठवलं. याच दारिद्र्याला कंटाळून तो बंगलोरला नव्हता का गेला ? मग बंगलोरलाही काही जमेना म्हणून तर मुंबईला जायचं ठरवलंय. मग परत कोलार ? नको. नकोच. जाऊ मुंबईला. होईल काहीतरी. नाहीतर असाच युगानुयुगं प्रवास चालू रहावा - म्हणजे 'उद्या काय?' या प्रश्नाची भीती तरी राहाणार नाही.

अंगाची मुटकुळी करून जोचिम तसाच बसून राहिला. थोडासा जरी डोळा लागला, तरी भयंकर स्वप्नांनी खाडकून झोप उडायची. एकदाचं मुंबई आलं. बरोबरची पिशवी सांभाळत जोचिम खाली उतरला. खरंतर अंगावरच्या

'मॅगसेसे'चे मानकरी

ए.जोकिन

दीपा जोशी

फाटक्या कपड्यांची इतकी लाज वाटत होती. मागच्या बाजूला विरून फाटलेली पॅट झाकण्यासाठी शर्ट सारखा खाली ओढावा लागत होता.

'पुढे काय?' या प्रश्नाला जणू टाळण्यासाठी, जोचिमने नकळत त्या दोघांच्या मागून जाणं पसंत केलं. कुठेतरी ती दोघं त्याला आपल्या विश्वाच्या जवळची वाटली असावीत. तसेच अस्ताव्यस्त फाटके कपडे. तसाच केसांचा अवतार.

त्या दोघांची झोपडपट्टी आली. त्यांच्या मागोमाग जोचिमही चालू लागला. झोपडपट्टीचं विश्वं बघत चालताना ती दोघं कुठे गायब झाली. जोचिमला समजलंच नाही. थकून जोचिम एका घराच्या पायरीवर बसला.

"एऽऽ नाम क्या है रे तेरा ? कहाँ से आया है?" कुणीतरी फटकारलं. जोचिमनं समोर पाहिलं. त्याच्याच वयाची दोन-तीन पोरं होती. पण मवाली गुंड वाटत होती.

जोचिम उभा राहिला.

"जोचिम. जोचि अर्पुथम" जोचिमनं सांगितलं.

"क्या? साला ये क्या नाम है क्या?" पोरं खिदळली.

"साऽऽ ला. नया लग रहा है" पोरं खिदळत, हातातली थोटकं सांभाळत चालायला लागली. तसा जोचिमने सुटकेचा निःश्वास सोडला.

'मानखुर्द जनता कॉलनी'त जोचिमचं पहिल्या दिवशी असं स्वागत झालं !

पण एक खरं. त्या दिवशी त्या झोपडपट्टीनं त्याला स्विकारलं आणि नंतरही कधी अंतर दिलं नाही. जोचिमला या अफाट जगात आसरा तर मिळाला. जोचिम अर्पुथमचं नवीन आयुष्यं आता सुरू झालं अगदी नावासहीत. नाव उच्चारायला मुंबईकरांना अवघड वाटतंय म्हणून त्यानं ते बदलून 'ए. जोकिन'केलं!

झोपडपट्टीची 'संस्कृती' जोकिनला पूर्णपणे नवी होती. संवेदनाशील मनाच्या जोकिननं तिथल्या लोकांचा जगण्यासाठीचा लढा पाहिला आणि तो चकित झाला. इतक्या प्रतिकूल परिस्थितीलाही तोंड देत हे लोक जगताहेत, टिकून राहातात- हेच त्याला शूरपणाचं वाटलं. झोपडपट्टीतल्या आयुष्यानं त्याला जणू नवं चैतन्य दिलं. झोपडपट्टीवासीयांची घृणा वाटण्याऐवजी त्यांच्याबद्दल आता त्याला सहानुभूती वाटू लागली.

याच भावनेतून एके दिवशी त्यानं मुलांना एकत्र जमवलं. त्यांच्या डोक्यात कल्पना भरवली - आणि त्यांच्या 'संगीत मंडळा'ची स्थापना झाली. वाद्यं ? काचेचे ग्लास, डालडाचे रिकामे डबे आणि चमचे ! संध्याकाळी सगळी पोरं एकत्र जमत- त्यांची वाद्ये जमत- आणि अशी 'दिव्य' संगीत साधना सुरू होई. पण नुसती पोरं-टोरंच काय

इस धरती पर चंदा-सूरज, साँझ सवेरे नमन चढाते । षड्-ऋतु के सरगम पर पंछी, दीपक और मल्हार सुनाते ।।

२९

बुद्धिला खाद्य आणि मनाला चैतना देणारे 'छात्र प्रबोधन'

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

- या मंडळाचं नाव इतकं झालं की, मोठीमोठी मंडळीसुद्धा त्यांचा हा संगीत प्रकार ऐकायला जमू लागली.

हळूहळू या 'संगीत मंडळा'चं रूपांतर एका वेगळ्या शाळेत होऊ लागलं. जोकिन त्यांना इथे अगदी साधं ए-बी-सी- शिकवू लागला. त्यांच्याशी वेगवेगळ्या विषयांवर बोलू लागला. आयुष्य असं फुकट घालवण्यापेक्षा काही भरीव काम करावं, ही कल्पना त्यांच्या मनात रुजवू लागला. खरंतर त्याचं शिक्षणही फारसं नव्हतं आणि इंग्लिश तरी इकडचं तिकडचं ऐकूनच अवगत होतं. तेवढंच. पण चांगलं जगायची इच्छा मनात होती आणि तिला जोड होती आपल्या बरोबरीच्या सगळ्यां- साठीही काहीतरी करायचं या भावनेची.

एकदा असंच काहीतरी निमित्त झालं आणि झोपडपट्टीतल्या घाणीच्या साम्राज्याबद्दलची नेहमीची घृणा जोकिनच्या मनात उफाळून आली. ही घाण काढायला म्युन्सिपालटीचे लोक कधीच येणार नाहीत, हे तर पक्कं ठाऊक होतं. मग काय करायचं ? एक नामी 'आयडिया' सुचली.

दुसरे दिवशी जोकिन आणि मंडळी 'पिकनिक'ला निघाली. पोरांनी फक्त आपल्याबरोबर थोडा-थोडा कचरा आणायचा होता ! मंडळी छानपैकी नाचत-गात निघाली. अगदी मजेत. त्यामुळे पोलिसांनाही काही शंका आली नाही. त्यांचं पिकनिकचं ठिकाण म्हणजे म्युन्सिपालटीचं स्थानिक ऑफिस होतं ! त्या ऑफिससमोर त्यांनी बरोबरचा सर्व कचरा फेकला आणि मंडळी परत आली.

सालं. दुसऱ्या दिवशी पोलिस जोकिनच्या शोधात झोपडपट्टीत !

जोकिनचा त्यांना फक्त एकच प्रश्न होता. त्यांचे प्रश्न म्युन्सिपालटीच्या लक्षात आणून देण्यासाठी त्याच्याजवळ दुसरा काय मार्ग शिल्लक होता ? झोपडपट्टीतले लोक म्हणजे काही कुत्री-मांजरी नाहीत, असं घाणीत लोळायला आणि झोपडपट्टी झाडायला म्युन्सिपालटीचे लोक यावेत, अशी काही त्यांची अपेक्षाही नव्हती तर फक्त गोळा करून ठेवलेला कचरा तरी म्युन्सिपालटीने उचलून न्यावा ! पण म्युन्सिपालटीला तर त्यांच्या अस्तित्वाचीही जणू दखल नव्हती.

अशारितीने 'ए. जोकिन'च्या नेतृत्वाखाली एका लढ्याला सुरुवात झाली. झोपडपट्टी-वासीयांच्या संघटनेची स्थापना झाली !

वरील घटनेनंतर तीस वर्षांचा काळ लोटला. या तीसवर्षात संघटनेच्या कामाची व्याप्ती खूप वाढली. 'नॅशनल स्लम डेवेलर्स फेडरेशन' नावाच्या या संघटनेचे आता २,३०,००० सभासद आहेत. भारतातील छत्तीस शहरातील झोपडपट्ट्यांसाठी त्यांचं कार्य चालू आहे. राज्यसरकारांकडून वेळोवेळी झोपडपट्टीवासीयांच्या प्रश्नांबाबत त्यांना मदतीची विचारणा होत असते.

भारतातच नाही तर भारतादेशा बाहेरही या संघटनेचा नावलौकिक पसरला आहे. जागतिक बँक आणि संयुक्त राष्ट्रसंघ गोर-गरीबांच्या घराबाबतचे प्रश्न सोडवताना संघटनेचा सल्ला घेत आहेत. 'स्लम डेवेलर्स इंटरनॅशनल' या नावाने संघटनेची आणखी एक शाखा आंतरराष्ट्रीय स्तरावर काम करते. द. आफ्रिका, थायलंड, व्हिएतनाम, इ. १० देशातल्या सरकारांना झोपडपट्टीवासीयांचे प्रश्न सोडवण्यासाठी ती मदत करते. दर

महिन्याला या संघटनेच्या सदस्यांना बाहेरील देशातून आमंत्रण असतं. आपल्या झोपडपट्टीतील लोकांच्या या भरारीचा, ए. जोकिन यांना रास्त अभिमान आहे.

आर्थिकदृष्ट्याही जोकिन यांनी निर्माण केलेली ही संघटना स्वयंपूर्ण आहे. बँकेत आता चार कोटींची झोपडपट्टीवासीयांची बचत जमा आहे तर घर-उभारणीसाठी सात कोटींची बचत जता आहे. आपल्या बचतीच्या पैशातून ते शिक्षणासाठी, औषधपाण्यासाठी कर्ज मिळवू शकतात. अशा बचतीच्या पैशातून कितीतरी युवकांनी शिक्षण घेतलं आहे. एकट्या धारावीच्या झोपडपट्टीतच चोवीस इंजिनिअर्स आणि सोळा डॉक्टर्स निर्माण झाले आहेत. आणखी एक संस्था- 'महिला मिलन' गरीब, निरक्षर महिलांना बचत करायला शिकवते आणि त्यांच्याच बचतीच्या पैशातून अडचणीच्या प्रसंगी कर्जही देते.

ए. जोकिन यांच्या या समाज-सेवेची नोंद आंतरराष्ट्रीय 'मगसेसे फाऊंडेशन' ने घेतली आहे आणि या वर्षीचं मानाचं 'मॅगसेसे पारितोषिक' त्यांना समाज कार्यासाठी बहाल केलं आहे! झोपडपट्टीवासीयांचं आदराचं स्थान असलेलं हे व्यक्तिमत्त्वं आता आंतरराष्ट्रीय स्तरावर सुप्रसिद्ध झालं आहे आणि सर्वात महत्त्वाचं म्हणजे, अजूनही ते आपल्या झोपडपट्टी-वासीयांच्या समवेतच राहणं पसंत करतात !

○○○

-दीपा जोशी,

४०८, नालंदा अपार्टमेंट्स,

आय.आय.टी.दिल्ली-११००१६.

वर्षाच्या पहिल्या कालखंडामध्ये सर्व विषयांचे अध्ययन एका विशिष्ट टप्प्यापर्यंत पूर्ण झालेले असते. दुसऱ्या कालखंडासाठी नेमके नियोजन करता यावे म्हणून आपल्याला आजच्या परिस्थितीचा आढावा घ्यावा लागेल.

त्यासाठी प्रत्येक विषयात ठरविलेल्या उद्दिष्टांपर्यंत पोहोचण्यासाठी, त्या विषयातील प्रकरणांप्रमाणे अजून कोणत्या प्रकारचा अभ्यास करावा लागेल ? व अंदाजे त्याला किती वेळ लागेल हे विषयानुसार एकेका कागदावर या टप्प्याच्या सुरुवातीलाच लिहून काढा.

अशा पद्धतीने प्रत्येक विषयाचा, प्रत्येक घटकाचा किती अभ्यास झाला, किती राहिला अन् राहिलेला अभ्यास करायला अंदाजे (वाचनाचा, लेखनाचा, टिपणे काढण्याचा

अभ्यासातील स्वावलंबन

परीक्षेची पूर्वतयारी

- प्रा. महेन्द्र सेठिया

स्वतःचा वेग लक्षात घेऊन) किती वेळ लागेल याचे कागद तयार करा.

एका विषयाचा अभ्यास पूर्ण करायला एकूण किती तास अभ्यास करावा लागेल. याची

बेरीज करा. अशा प्रकारे सर्व विषयांसाठी एकूण मिळून किती वेळ अभ्यास करावा लागेल, याची बेरीज करा. ही झाली तुमच्या अभ्यासाची गरज ! हे करायला वेळ जरूर लागेल. सगळेच अचूकपणे कागदावर उतरवता येईल असेही नाही; पण असा प्रयत्न केला तर आपल्याला अजून किती अभ्यास करायचा? हे लक्षात येईल. त्यानंतर दररोज, सरासरी किती तास अभ्यासासाठी उपलब्ध आहेत, याचा अंदाज घ्या. प्रत्येक विषयाला किती तास देता येतील ते ठरवा. दिवसभराचा दिनक्रम ठरवा. या कालखंडात अभ्यास पूर्ण करित आणून, एकीकडे प्रश्नपत्रिका सोडवायच्या आहेत. प्रश्नपत्रिका सोडवण्याच्या विविध पद्धती

घटक	काय झाले	काय राहिले	अंदाजे वेळ	प्राधान्य
ऊर्जेचे प्रकार (Types of Energy)	प्रश्नोत्तरे लिहून झाली, सूत्रे पाठ झाली.	व्याख्या पाठ करणे, गणिते साडविणे.	१ तास १/२ तास	व अ
यांत्रिक कार्य व ऊर्जा (Mechanical work & Energy)	प्रश्नोत्तरे लिहिली, व्याख्या पाठ झाल्या.	नियम समजून पाठ करणे. गणितांचा सराव शास्त्रीय कारणे लिहिणे.	१/२ तास १ तास १ तास	अ अ व
शक्ती (Power)	गणिते सोडविली, सूत्रे पाठ, टिपणे तयार	प्रश्नोत्तरे लिहिणे. राशी- सूत्रे - एकक तक्ता करणे.	२ तास १/२ तास	व क

जहाँ दिव्यता ही जीवन है, सागर का गांभीर्य जहाँ । जो कष्ट की फुलवारी है, नतमस्तक है विश्व वहाँ ॥

आळसास देऊ फाटा, महत्त्व जाणू कष्टाचे, छात्र प्रबोधन घेऊन हाती, भविष्य घडवू देशाचे.

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

प्रश्नपत्रिका सोडविण्याचे फायदे-तोटे

फायदे	तोटे
(१) परीक्षेच्या वातावरणाचा सराव होतो. त्यातून परीक्षेची अवाजवी भीती व ताण कमी होण्यास मदत होते.	१. रोजच प्रश्नपत्रिका सोडवायची म्हटली तर अवघड विषयांच्या अभ्यासाला शेवटच्या दिवसांमध्ये जो जास्तीचा वेळ द्यायला हवा तो देता येत नाही. त्यामुळे जेवढे येते तेवढ्यावरच एकामागून एक परीक्षा आपण देत राहातो व अभ्यासाची प्रगती खुंटते.
(२) लिखाणाचा, आठवण्याचा सराव होतो. त्यातून वेळ, लिखाणाचा वेग, विचाराची प्रक्रिया, अवघड प्रश्नांमुळे होणारे गोंधळ, इ. संबंधीचा अंदाज येतो व त्यात आवश्यक तो सराव करून प्रगती करता येते.	२. प्रश्नपत्रिका सोडविण्यासाठी कराव्या लागणाऱ्या अभ्यासात तोचतोपणा येतो व त्यामुळे कंटाळा येतो.
(३) आपली अभ्यासाची तयारी कुठवर झाली आहे, हे समजते व त्यातूनच अभ्यासाची प्रेरणा टिकून राहाते, वाढते.	

वापरायच्या. त्या सोडवत असताना अभ्यासातील कच्चेपणा आपल्या नेमकेपणाने लक्षात येत जाईल. त्याचे टिपण तयार करा. आपण उद्दिष्टाच्या किती जवळ पोहोचलो आहोत, हे प्रत्येक वेळी तपासून पाहा. किती गुणांचा अभ्यास झाला ? असे आपल्याला वाटते व प्रत्यक्षात किती गुण मिळाले, यातील फरक पाहा. फरक जास्त असल्यास असे का झाले ? याची कारणे शोधून काढा व त्यानुसार नियोजनात आवश्यक ते बदल करा. त्यादृष्टीने या कालखंडाच्या नियोजनात अधिक लवचिकता हवी.

आपण ज्याचा अभ्यास केला ते ठराविक वेळेमध्ये जास्तीत जास्त मुद्देसूद अन् परिपूर्णपणे कागदावर उतरविणे म्हणजे प्रश्नपत्रिका सोडविणे. प्रश्नपत्रिका विविध पद्धतींनी सोडविता येतात. प्रत्येक पद्धतीमधून काही

विशिष्ट हेतू साध्य होतात; पण ते पाहण्यापूर्वी प्रश्नपत्रिका सोडविण्याचे फायदे-तोटे पाहूयात.

वरील फायद्या-तोटांचा विचार करता प्रत्येकाने किती प्रश्नपत्रिका सोडवायच्या हे ठरवायचे आहे. आपला एकंदर विषयांचा झालेला अभ्यास, उपलब्ध वेळ, अवघड विषयांची तयारी इ. च्या आधारे विचार करून यासंबंधीचा निर्णय घ्यावा. प्रत्येकाने प्रत्येक विषयाची किमान एकतरी प्रश्नपत्रिका नीट वेळ लावून, सोडवून, तपासून घ्यावी.

१. प्रश्नपत्रिका एक दिवस आधी पाहावी.

तिचा भरपूर अभ्यास करावा व दुसऱ्या दिवशी वही, पुस्तके न पाहाता ती सोडवावी.

२. अभ्यासाची ८०% तयारी झाली की प्रश्नपत्रिका पाहून ४ तासांत तयारी करून उत्तरपत्रिका पुस्तक किंवा वहीत

न बघता लिहावी. याचाही चांगला उपयोग होतो.

३. ज्यांना वेळ पुरत नाही असे वाटते, त्यांनी **एखादी प्रश्नपत्रिका हवा तितका वेळ घेऊन सोडवायला हरकत नाही.** असे करताना नेमका कोणत्या प्रश्नाला जास्त वेळ लागला व का? याचा विचार करावा.

४. काही जणांच्या बाबतीत धांदलटपणामुळे, घाई गडबडीमुळे, वेळ अपुरा पडेल याच्या ताणामुळे स्पेलिंग, आकडेमोड यातील चुका होणे, प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्न चुकीचा

वाचणे, गणित चुकीचे उतरवून घेणे, एखादा प्रश्न सोडवायचा राहून जाणे, इ. प्रकारच्या चुका होतात. त्यामुळे चांगला अभ्यास करूनही प्रत्यक्षात अपेक्षेइतके गुण मिळत नाहीत. अशांनी **तीन तासांचा नेहमीचा पेपर अडीच तासांतच सोडवावा.** कमीच वेळ उपलब्ध असताना भरभर लिहिण्यात काय काय चुका होतात हे त्यातून समजेल आणि तशा चुका न होण्यासाठी काही उपाय करतायेतील. निदान उत्तरपत्रिका तपासताना अशा चुका होण्याची ठिकाणे आपण आधी तपासू शकू.

५. प्रत्येक विषयाच्या सरासरी ३ ते ४ प्रश्नपत्रिका लिहून होऊ शकतील. **लेखनाच्या मर्यादा गृहीत धरून आणखी ५-६ प्रश्नपत्रिका तोंडी सोडवाव्यात.** त्याचाही निश्चित उपयोग होतो.

६. प्रश्नपत्रिका सोडविण्याच्या जशा वेगवेगळ्या पद्धती आपण

पाहिल्या, तशा वेगवेगळ्या प्रकारच्या प्रश्नपत्रिकाही आपण सोडवून पाहू शकाल. महाराष्ट्र बोर्डाच्या प्रश्नपत्रिका, नावाजलेल्या शाळांच्या पूर्व परीक्षांच्या प्रश्न पत्रिका यांचा वापर करावा. tert S>ervicer मध्ये उत्तरपत्रिका गांथीर्याने तपासल्या जात नाहीत.

म्हणून त्या फंदात न पडता, स्वतः प्रश्नपत्रिका सोडवून ती शाळेतील शिक्षकांकडून किंवा ओळखीच्या अन्य शिक्षकांकडून (आवश्यक वाटल्यास पैसे देऊनही) शक्यतो समोर तपासून घ्या. त्यावर चर्चा करा. ते अधिक महत्त्वाचे आहे.

७. कमी गुणांच्या प्रश्नपत्रिका स्वतःच तयार करून वेळेत सोडविणेही उपयुक्त होते. रोज उजळणीचा भाग म्हणून सरावासाठी यातल्या एक एक चाचण्या सोडवा. त्यातून संपूर्ण विषयाचा आवाका यायला व वाढायला मदत होते.

८. किमान एक तरी प्रश्नपत्रिका बोर्डाच्या परीक्षेच्या वातावरणात, पूर्णतः न बघता सोडवायला हवी. अशी प्रश्नपत्रिका सोडविताना प्रत्येक अर्ध्या तासात, किती गुणांचे प्रश्न सोडवून झाले ते उत्तरपत्रिकेवरच एका चौकटीत लिहून ठेवा. म्हणजे कोठे वेळ गेला व प्रश्नांचा क्रम योग्य-अयोग्य होता हे शोधणे सोपे जाईल.

प्रश्नपत्रिका सोडविताना आणखी २ मुद्दे सर्वांनी लक्षात ठेवावेत.

(अ) प्रत्येक सराव प्रश्नपत्रिका सोडविण्यापूर्वी उत्तरपत्रिकेत खालीलप्रमाणे चौकट आखून

वरील कारणांपैकी किंवा अन्य कशामुळे अपेक्षेपेक्षा गुण कमी

प्रश्नपत्रिका मिळण्यापूर्वीच्या १ अंदाज	प्रश्नपत्रिका वाचून झाल्यावर २ अंदाज	उत्तरपत्रिका लिहून झाल्यावर ३ अंदाज	उत्तरपत्रिका तपासून झाल्यावर ४ मिळालेले गुण
---	--	---	---

घ्यावी व त्यात विविध प्रकारच्या गुणांची नोंद करावी.

यातल्या पहिल्या तीन चौकटीतील आकडे नेहमी चौथ्या चौकटीतील आकड्यांशी जुळवून पाहावेत. त्यांच्यातील फरक जितका कमी तितके उत्तम. हा फरक जितका जास्त तितका आपला झालेला अभ्यास, त्यातील अंदाज, प्रत्यक्ष वस्तुस्थिती यात खूप फरक आहे, असे लक्षात येईल. फरक जास्त असेल तर **खालील मुद्द्यांच्या आधारे स्वतःच्या अभ्यासाचे परीक्षण करा.**

१. विशिष्ट गुण मिळविण्यासाठी किती अभ्यास करावा त्याचा अंदाज येत नाही.

२. खरं तर अभ्यास झाला होता; पण प्रश्नपत्रिकाच अवघड होतील.

३. अभ्यास होऊनही आयत्या वेळी आठवले नाही.

४. अभ्यासामध्ये काही धड्यांकडे दुर्लक्ष झाल्याचे जाणवले.

५. उत्तरांमध्ये अपेक्षित मुद्दांचेपेक्षा कमी मुद्दे लिहिले गेले.

६. धांदरटपणा, गिचमीड करत लिहिणे इ. मुळे गुण गेले.

पडले हे तपासून पाहा व त्यावर उत्तरे शोधा. त्यासाठी शिक्षकांची मदत घ्या. प्रत्येक परीक्षेमध्ये हे अंदाज जितके बरोबर काढता येतील तितकी आपल्या अभ्यासाची तयारी हुकमी झाली आहे, असे समजावे.

अशा प्रकारे उपलब्ध वेळ व अभ्यासाची तयारी या आधारावर प्रश्नपत्रिका सोडविण्याचा सराव करा. विविध विषयांसाठी वेगवेगळ्या पद्धती वापरून पाहाव्यात. यातून वातावरणाचा सराव होईल. अनपेक्षितपणामुळे येणारी भीती कमी होईल. परीक्षा देण्यामध्ये सहजता येईल. म्हणूनच प्रश्नपत्रिका नुसत्या सोडवू नका. त्या तपासून घेणे अधिक महत्त्वाचे आहे. उत्तरपत्रिकांचा अभ्यास करणे, त्याचे विश्लेषण करणे हे म्हणूनच प्रश्नपत्रिका सोडविण्याइतकेच किंवा अधिकही महत्त्वाचे आहे. त्यासंबंधीचा तपशील पुढील लेखात पाहू.

○○○

प्रा. महेन्द्र सेठिया

५१०, सदाशिव पेठ, ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे ३०.

फूलोंसे नित हंसना सीखो, भंवरोसे नित गाना, तरु की झुकी डालीसे सीखो, अपना शीश झुकाना ॥

३३

गाणं म्हणत जगण्यासाठी, फुलासारखं फुलण्यासाठी, हवं 'छात्र प्रबोधन' हाती ।

छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

<p>छात्र प्रबोधनच्या संपादकांचे डिसेंबर - जानेवारी फेब्रुवारी मधील दौरे</p> <p>३१ डिसेंबर ते ३ जानेवारी रसायनी, पनवेल -पेण, अलिबाग, नागोठणे, रोहा ९ ते १२ जानेवारी - अहमदनगर, श्रीरामपूर, प्रवरानगर, कोपरगाव, शिर्डी, संगमनेर, १३ ते १७ जानेवारी - नाशिक, धुळे, जळगाव १९ ते २४ जानेवारी - लातूर, धाराशिव, परभणी, आंबेजोगाई ३१ ते ४ फेब्रुवारी ते १३ फेब्रुवारी - सांगली, विटा, इचलकरंजी स्थानिक केंद्रांशी संपर्क साधून संपादकांचे कार्यक्रम माहीत करून घ्यावेत. शक्य तेथे आवर्जून सहभागी व्हावे. संपादकांना समक्ष भेटावे.</p>	<p>प्रबोधिनी वार्ता</p> <p>सांगली येथे झालेल्या राज्यस्तरीय बालवैज्ञानिक मेळाव्यात पुणे प्रशालेचा "नैसर्गिक किटकनाशके" हा प्रकल्प त्यांच्या गटात सर्वप्रथम आला. त्यांच्या प्रकल्पाची राष्ट्रीय स्तरावर निवड झाली. प्रमुख्याने पुण्यातील विविध शाळांमधील शिक्षकांसाठी योजल्या जात असलेल्या एक दिवसाच्या कार्यशाळेमध्ये चौथी कार्यशाळा 'वाचनातून व्यक्तिमत्त्व विकसन' या विषयावर झाली. त्याला ५० शिक्षक उपस्थित होते. पुढील कार्यशाळा २८ जानेवारीला 'वर्गात प्रयोगशाळा' या विषयावर होणार आहे.</p> <p>निगडी येथे नोव्हेंबर महिन्यात २ दिवसांची समाजशास्त्र चिंतन परिषद झाली. तसेच 'गुरुकुल' या अर्धनिवासी शैक्षणिक उपक्रमाला १००० दिवस पूर्ण झाल्याच्या निमित्ताने त्यातील विद्यार्थ्यांनी एक कार्यक्रम सादर केला.</p> <p>पुणे, सोलापूर, राहुरी, इचलकरंजी येथे ऊसतोडणी कामगारांच्या मुलामुलींसाठी अनुक्रमे ५५०, २२५, १५० व १५० असे एकूण १०७५ विद्यार्थी शिकत आहेत. बालवाडी ते पाचवीपर्यंतचे वर्ग या साखर शाळेमध्ये होतात. गोष्टीची पुस्तके, लेखन साहित्य, पाठ्यपुस्तके, कपडे व पैसे इ. गोष्टींची मदत आपण करू शकाल. प्रत्यक्ष २,३,४ दिवस या शाळांमध्ये आपण शिकवायलाही जाऊ शकाल. (संपर्क : प्रा. गीतांजली देवगावकर, प्रकल्प प्रमुख, साखरशाळा, ज्ञानप्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ पुणे ३०.)</p>
<p>संपर्क</p> <p>रसायनी : सौ. शुभदा कोकीळ ५१२९६ पेण : सौ. शुभांगी जोशी ५३१७३ नागोठणे : सौ. साधना गोसावी ७६९१ नगर : सौ. होळेहोन्नूर ४२३१६४ संगमनेर : श्री. जाजू २५२५८ धुळे : सौ. उषा पाठक, धुळे अर्बन बँक, गरूडबाग लातूर : डॉ. अरुणा देवधर ४३६१४ परभणी : श्री. दिलीप राके २५८५६ दापोली : श्री. विष्णू सोमण ८२१९१ देवरूख : सौ. स्नेहा बोंद्रे ४१०५२ सांगली : श्री. शैलेंद्र केळकर ३३१३८२ इचलकरंजी : श्री. विनायक गद्रे ४२४००८ पनवेल : श्री. सुधीर काणे ७४६१७१६ अलिबाग : श्री. राम जोशी २५३०९ रोहा : सौ. सौ. मनीषा आठवले ४२२३९ कोपरगाव : डॉ. अंजली फडके २२४२८ नाशिक : सौ. साधना गाडगीळ ५७४८३० जळगाव : श्री. ज्ञानदेव नीलवर्ण २१७३११ धाराशिव : श्री. शेषाद्री डांगे २४०५९ अंबाजोगाई : श्री. प्रसाद चिक्षे ४८९१२ चिपळून : श्री. अनिल दामले ५२७६२ रत्नागिरी : डॉ. सुजाता नलावडे २२००४ विटा : सौ. जयंती शरणाथे ७२८८२</p>	<p>गावोगावचे कार्यक्रम</p> <p>राशीन (ता. कर्जत, जि. अहमदनगर) येथे ३ दिवसांचे व्यक्तिमत्त्व शिबिर झाले. प्रबोधिनीचे शैक्षणिक विस्तारक श्री. ओंकार बाणाईत यांनी हे शिबिर स्थानिक शिक्षक व युवकांच्या मदतीने अत्यंत उत्तम रीतीने घेतले. शिबिरामध्ये इ. ७वी, ८वी, ९वी मधील ८९ मुले-मुली सहभागी झाल्या होत्या.</p> <p>आंबा येथे सांगली व इचलकरंजी येथील कार्यकर्त्यांचे २ दिवसांचे प्रशिक्षण शिबिर २४ व २५ डिसेंबर रोजी पार पाडले. त्याला एकूण ३२ जण उपस्थित होते. संभाषण कोशल्याचे कृतिसत्र, दैनंदिन आचरणातील स्वदेशी या विषयावरील चर्चासत्र विशेष रंगले. विकसनात छात्र प्रबोधन मासिकाचे स्थान' या विषयावरही विचार विनिमय झाला. सुरेख, निसर्गरम्य परिसरात झालेले हे शिबिर सर्वानाच उत्साह वाढविणारे ठरले.</p> <p>ज्या ज्या गावांमध्ये नियमित/प्रांसंगिक कार्यक्रम योजले जात आहेत त्यांनी त्यांच्या कार्यक्रमाचे वृत्त त्या महिन्याच्या १५ तारखेपर्यंत पुण्यास पाठवावे.</p>
<p>हे मासिक ज्ञान प्रबोधिनी या संस्थेच्या मालकीचे असून मुद्रक, प्रकाशक व संपादक प्रा. महेन्द्र सेठिया यांनी राष्ट्रीय सौर ११ पौष शके १९२२, १ जानेवारी २००१ या दिवशी बालोद्घान प्रेस, नातुबाग, शुक्रवार पेठ, पुणे २ येथे छापून, ज्ञान प्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ, पुणे ३० येथून प्रसिद्ध केले.</p>	
<p>३४</p>	<p>तेरा वैभव अमर रहे माँ, हम दिन चार रहें न रहें, ध्येयसाधना अमर रहें ।।</p>

सर्वांगीण विकसनातून मिळवून दण्या आत्मविश्वास छात्र प्रबोधन मासिकाचा नित्य असे हा ध्यास !
छात्र प्रबोधन/सौर पौष, शके १९२२

छात्र प्रबोधन : मुलांचा अंक

१ मे २००१ चा छात्र प्रबोधनचा अंक पूर्णतः विद्यार्थ्यांचा अंक! अंकातील सर्व लेखन, मुखपृष्ठ व चित्रे विद्यार्थ्यांचीच!

पतवर्षीप्रमाणेच या वर्षीही वार्षिक सुट्टीत प्रसिद्ध होणारा वर्ष १ अंक ८ हाही पूर्णतः तुम्ही तयार केलेला अंक असेल. परीक्षेची धामधूम सुरू होण्याआधी म्हणजेच १५ फेब्रुवारीपूर्वी तुमचे लेखन, मुखपृष्ठासाठी चित्र आमच्याकडे नक्की पाठवा! त्यासाठी काही सूचना -:

साहित्याचे प्रकार

१. कथा - नाटकले - कविता.
२. दिवाळी अंकातील 'स्वप्न जगणारी माणसे' ही लेखमाला तुम्ही वाचली असेलच. तुमच्या गावातही अशा व्यक्ती असतील. त्यांची भेट घेऊन या लेखमालेप्रमाणे त्यांच्याच शब्दात त्यांची स्वप्ने, शब्दबद्ध करून. (५०० शब्दांपर्यंत)
३. वाचलेच पाहिजे असे काही - तुम्हाला आवडणाऱ्या कोणत्याही एका पुस्तकाचे रसग्रहण ३०० ते ५०० शब्दांत.
४. संस्था परिचय - तुमच्या गावातील एखाद्या संस्थेचा अथवा ऐतिहासिक वास्तूचा ५०० शब्दात परिचय.
५. कृतिपर लेख, विज्ञान प्रयोग - शब्दकोडी, वेचक वेधक, तुम्हाला माहित आहे का? विनोद आदी साहित्यही जरूर पाठवा.
६. ५०० ते ७५० शब्दांपर्यंत ललित लेख पाठवा.
७. कला - क्रीडा - विज्ञानातील तुम्हाला सुचणाऱ्या

विषयांवरही लेखन.

लेखन पाठवताना सुवाच्य अक्षरात, आखीव कागदावर, पुरेसा समास सोडून, एकाच वाजूला लिहून पाठवा. त्यावर स्वतःचे नाव, पत्ता, शाळा व इयत्ता अवश्य लिहा. अपूर्ण नाव पत्त्याच्या, साहित्याचा विचार केला जाणार नाही.

छात्र प्रबोधनच्या मुखपृष्ठासाठी - तुमचे चित्र जलरंग, स्केचपेन, पेन्सिल इ. च्या साहाय्याने तयार करा अथवा विविध साहित्याचा वापर करून कोलाज चित्र तयार करा. चित्र तुमचं तुम्हीच काढा - रंगवा. चित्र मासिकाच्या आकाराचे असावे.

मलपृष्ठासाठी - एखादे राष्ट्रभक्तीपर स्फूर्तिगीत निवडून आमच्याकडे पाठवा.

आतील चित्रांसाठी - अंकातील चित्रे काढण्यासाठी उत्सुक असणाऱ्यांनी आमच्या मुख्य कार्यालयाशी संपर्क साधा. बाहेरगावच्या उत्सुक चित्रकारांना चित्रासाठीच्या लेखांच्या झेरॉक्स पाठविल्या जातील.

मग मुलांच्या मुलांसाठीच्या अंकात तुम्हीच लेखक - कवी - कलाकार होणार ना?

छात्र प्रबोधनतर्फे नावीन्यपूर्ण स्पर्धा

१) 'तुम्हीच संपादक व्हा!' - आपल्या प्रतिभेला वाव देण्यासाठी या दिवाळीच्या सुट्टीत एक सांघिक प्रयत्न करून ३२ पृष्ठांचे हस्तलिखित तयार करा.

२) 'पंख सुरांचे' - ध्वनिफीत निर्मिती स्पर्धा - आवाजाच्या माध्यमातून पोहोचविता येतील असे खेळ, कोडी, विज्ञान प्रयोग, गाणी, नाट्य, कल्पक जाहिराती, गोष्टी, विशेष मुलाखती, विविध बोलीभाषा, इ. प्रकारांमधून नावीन्यपूर्ण कल्पना वापरून, विद्यार्थ्यांनी ३० मिनिटांची ध्वनिफीत स्वतः तयार करून पाठवावी.

स्पर्धेविषयीचे नियम दिवाळी अंक व त्यानंतरचा अंक यामध्ये दिले आहेत.

३) कोलाज-चित्र स्पर्धा : स्वतःची कल्पनाशक्ती वापरून, कोलाज-चित्र तयार करा. चित्राला स्वतंत्र विषय (Theme) असावा. चित्राचा आकार ९"X १२" घ्यावा. चित्र पाठवताना दुमडून पाठवू नये. मागे स्वतःचे संपूर्ण नाव, पत्ता, दूरभाष क्रमांक व इयत्ता असावी. चित्र पाठविण्याचा अंतिम दिनांक ३१ जानेवारी २००१.

सर्व साहित्य ३१ जानेवारी २००१ पर्यंत मासिकाच्या मुख्य कार्यालयाच्या पत्त्यावर पाठवावे.

आकर्षक बक्षिसे अन् सुप्त गुणांना आविष्काराची संधी !

अधिकाधिक गटांनी/विद्यार्थ्यांनी या स्पर्धामध्ये सहभागी व्हावे.

नीजवान सैनिका उचल पाउला

नीजवान सैनिका उचल पाउला
पुढे चला पुढे चला ध्वनि निनादला ॥ धृ ॥

मायदेश आपुला स्वतंत्र जाहला
उच्च कीर्तिशिखरि चढविण्यास त्याजला
व्हा तयार! व्हा हुशार! घोष जाहला ॥१॥

शिवाजी शूर बाज्रि वीर बापु गोखले
प्रताप थोर समरवीर अमर जाहले
ती उदात्त भव्य दिव्य स्मरा परंपरा ॥२॥

टिळक, केशव, नरेन्द्र थोर अग्रणी
रंगले स्वदेशकार्यि स्वार्थ त्यागुनी
त्यासमान देव मान देश आपुला ॥३॥

मार्ग तव तुला जरी भयाण वाटला
विपत्तिचा गिरी जरी समोर ठाकला
बेधडक तू दे धडक नि फोड त्याजला ॥४॥

Book Post / पुस्तडाक

(छापील मजकूर)

संपर्क पत्ता : संपादक, छात्र प्रबोधन
ज्ञान प्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ,
पुणे 411030.

☎ (०२०) ४४७७६९९, ४४७८०९५

कार्यालयाची वेळ : स.१० ते संध्या.७

या अंकाची किंमत : रु.१०/-

वार्षिक वर्गणी : रुपये १२५/-

प्रकाशन .क : सौर ११ पौष, शके १९२२
१ जानेवारी २००१.